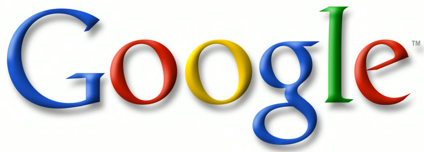
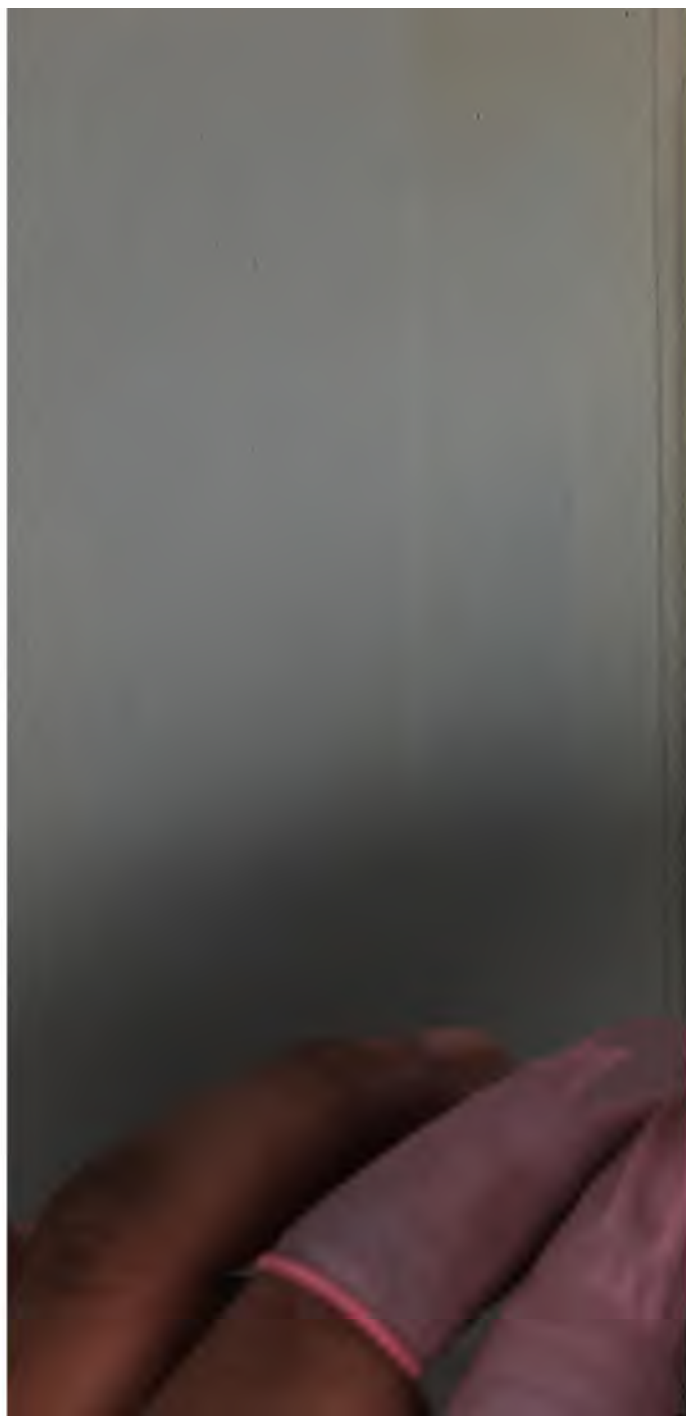
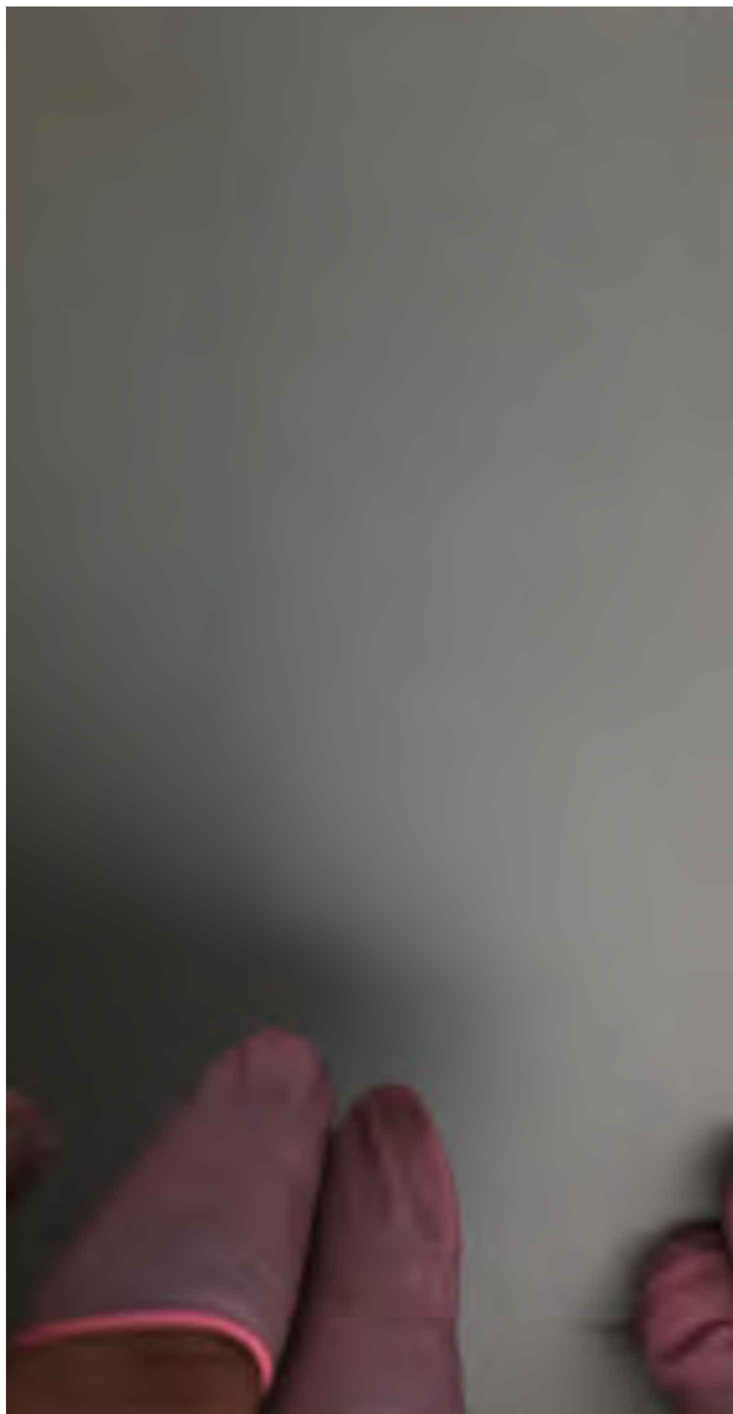

AUG. FJELSTRUP

GULDMAGERE
I DANMARK
I DET XVII. AARHUNDREDE

EFTER SKREVNE OG TRYKTE KILDER

KØBENHAVN
FORLAGT AF V. PIOS BOGHANDEL
— T. BRANNER —
1906

Alchemy – Hill – Diamond

S + TD

GULDMAGERE I DANMARK

AUG. FJELSTRUP

GULDMAGERE
I DANMARK
I DET XVII. AARHUNDREDE

EFTER SKREVNE OG TRYKTE KILDER

KØBENHAVN
FORLAGT AF V. PIOS BOGHANDEL
— T. BRANNER —
1906

mere som Sagnfigurer end som historiske Personer.

For Danmarks Vedkommende har Alkymiens Historie næsten kun ubeskrevne Blade og dog kan man her, navnlig i det 17. Aarhundrede, hvor Modsætningen mellem Kemikere og Guldmagere begynder at træde skarp frem, finde yderst karakteristiske Typer.

Kaspar Herbach, Guldsmeden og Tusindkunstneren, er saaledes en ypperlig Repræsentant for de intelligente Haandværkere, hvis praktiske Virksomhed havde vist dem Ting, som maatte bestyrke deres Tro paa Metalforvandlinger.

Valdemar Daa, den adelige Herremand, som aarelangt Studieophold ved fremmede Universiteter og Bekendtskab med professionelle Alkymister havde givet Lyst til at forsøge sig som Guldmager, er et typisk Eksempel paa de mange Godsejere, som Laboratoriet ruinerede.

Francesco Guiseppo Borri, den videnskabeligt dannede, omflakkende Alkymist, som maaske havde indset, at et Menneskeliv var for kort til at naa et Maal, hvortil Vejen var saa dunkel, repræsenterer de kyndige og praktiske Mænd, som vilde have Udbytte af deres Erfaringer og brydsomme Eksperimenteren, selv om de ikke havde naaet det, de egentlig havde haabet.

Af disse tre interessante Personer indeholder de følgende Blade biografiske Skitser.

*   *   *

Allerede hos flere græsk-aleksandrinske Forfattere fra det 4. og 5. Aarhundrede e. Kr. findes Beretninger om, at man har forsøgt at forvandle uædle Metaller til Guld og Sølv. Som Ophavsmand til denne Kunst nævnes en mytisk Person, Hermes trismegistos, og det fremgaar tydeligt af Beretningerne, at saadanne Beskæftigelser har hørt med til de gammelægyptiske Præsters Mysterier.

Det bliver gentagne Gange omtalt som en Kendsgerning, at forskellige uædle Metaller ved Hjælp af en særegen, hemmelighedsfuld „Eliksir“ kan omdannes til Guld og Sølv, og Navnet paa denne Metalforvandlingskunst var ifølge disse gamle Forfattere „Kymia“ eller „Kemia“.

Man havde tidlig bemærket, at smaa Guld- og Sølvmængder kunde udskilles af andre Metaller, hvori de havde været indeholdte; men denne Kendsgerning blev fejlagtig udtydet, som om der havde fundet en Metalforvandling Sted. Man vidste ogsaa, at Kobber ved at smeltes sammen med Zinkertser antog Guldets Farve, og at det ved Tilsætning af Arsenforbindelser kom til at ligne Sølv, og

ligeledes disse Fakta blev betragtede som Beviser paa, at et Metal kunde forvandles til et andet.

Efter Erobringen af Ægypten ved Midten af det 7. Aarhundrede fik Araberne Kendskab til „Al-kymi", som det med den arabiske Artikel kom til at hedde, og med dem udbredtes denne Kunst efterhaanden til de erobrede Lande langs med Afrikas Nordkyst og til Spanien, som jo allerede i Begyndelsen af det 8. Aarhundrede kom under mavrisk Herredømme. Fra Mavrernes spanske Universiteter, som blev besøgt af Studerende fra mange forskellige evropæiske Lande, spredtes saa Kendskabet til Alkymi over Frankrig, England, Tyskland og Italien, og i det 13. Aarhundrede havde den mangfoldige, ivrige Dyrkere i hele Vest- og Mellemevropa.

Den ligefrem overvældende skrevne og trykte alkymistiske Literatur indeholder mangfoldige Beskrivelser af, hvorledes man skulde fremstille „Eliksiren", „Tinkturen" eller „de vises Sten", det hemmelighedsfulde Præparat, som kunde forvandle de uædle Metaller til Guld og Sølv. Dels er dog disse Beskrivelser sørgeligt uoverensstemmende, dels har Forfatterne i Reglen, og vistnok forsætlig, benyttet et saa uklart og billedrigt Sprog, at Sandsynligheden for med Udbytte at kunne arbejde efter disse Recepter er saare ringe.

Titlerne paa adskillige af de alkymistiske Værker er ligefrem afskrækkende. „Hovednøglen til det aabnede filosofiske Faderhjerte“, „De vises Stens Barneseng“, „Den filosofiske Jægerglæde og Nymfefangst“, „Den brændende Salamander og den opvakte Kymist“, „Den klartskinnende Sol paa den tyske Horizonts alkymistiske Firmament“ — saaledes lyder nogle af disse pragtfulde Titler, og Indholdets Sprog er i god Overensstemmelse dermed.

Foruden Afbildninger af de Apparater, der blev benyttede i de alkymistiske Laboratorier, finder man da ogsaa allegoriske Billeder som Illustrationer til Fremstillingen af „Tinkturen“ og til Metalforvandlingen. Desuden anvendte Alkymisterne et helt System af Tegn for de forskellige Stoffer og Apparater og for de almindelig foretagne Operationer, og den ikke videre konstante Betydning af disse Tegn gør det ofte endnu vanskeligere at forstaa de alkymistiske Skrifter.

Allerede hos alkymistiske Forfattere i det 13. Aarhundrede finder man detaillerede Beskrivelser af, hvorledes „de vises Sten“ skulde fremstilles.

Først og fremmest maatte man skaffe sig den rigtige „Materia prima“; men at finde denne Grundsubstans syntes netop at være det vanskeligste ved hele Sagen. Deraf skulde saa fremstilles noget, som kaldtes „de vises

Merkurius", „Dragen" eller „den grønn
Løve", og til dette problematiske Stof skuld
sættes et andet, „de vises Guld" ell
„Lilien".

Stoffernes Blanding og Opvarmning skul
foretages i „det filosofiske Æg", en hal
kugleformet Skaal med tilsvarende Laag, so
blev anbragt i „den hermetiske Ovr
Operationen kunde ogsaa foretages i en Gla
kolbe, og man vilde da se, hvorledes Mass
først blev sort — „Ravnehovedet" — de
efter hvid — „den hvide Svane" — sene
mangefarvet — „Regnbuen" eller „Pa
fuglehalen" — og endelig rød; saa var Pr
cessen lykkedes og „de vises Sten" frem
stillet.

Nu var det imidlertid saa uheldigt, at de fles
ikke kunde finde den rigtige „Materia prima
Den var aldrig beskrevet saa nøjagtigt,
man kunde blive klog paa, hvad det skul
være.

For at skaffe sig denne Grundsubsta
prøvede Alkymisterne da alle mulige baa
uorganiske og organiske Stoffer, de forskell
ste Mineralier og alle tænkelige Dele af Pla
ter og Dyr; endogsaa Urin og Ekskrement
kom i Kolben — man maatte forsøge alt, og net
det mindst sandsynlige kunde jo være det r
tige. En satirisk Skribent i Begyndelsen
det 17. Aarhundrede anbefalede at tilbere

den guldfrembringende Eliksir af Jøder; der maatte rigtignok efter hans Beregning 24 Jøder til at fremstille et Lod Guld.

Ifølge et Rosenkreutzer-Manuskript, som indbundet i rødt Fløjl findes paa det kongelige Bibliotek, og som er illustreret med en Mængde kolorerede allegoriske og kabbalistiske Figurer, kan det noksom efterstræbte Præparat „aus nichts anders als aus den Strahlen der Sonne und des Mondes gezogen werden, durch ein Brennglas und vermittelst eines Magnets.“

Soltegnet, ☉, var tillige Tegnet for Guld, ligesom Maanetegnet, ☽, ogsaa var Tegnet for Sølv, og det var almindelig antaget, at der var en mystisk Forbindelse mellem de forskellige Himmellegemer og tilsvarende Metaller.

Blot en enkelt forholdsvis nøgtern Anvisning til at fremstille „de vises Sten“, udskrevet af et alkymistisk Værk fra Slutningen af det 15. Aarhundrede, skal endnu anføres:

„Man sublimerer Kvægsølv med Alun, Salpeter og Kogsalt. Sublimatet destilleres med Spiritus,*) og Destillatet hældes stadig tilbage, indtil Sublimatet destillerer med over. Dette Destillat er „de vises Merkurius“.

---

*) Ved „Spiritus“ maa i mange alkymistiske Skrifter forstaas Mineralsyrer.

Dertil sættes tyndt udhamret Guld, der smelter deri som Fedt. Halvdelen af Guldopløsningen lader man putrificere 15 Dage med Spiritus, saa bliver det rødt og til „Løveblod". Dette blandes med den anden Halvdel af det opløste Guld og digereres i en godt lukket Kolbe; saa bliver Blandingen efterhaanden sort, graa, hvid, gul og rød. Den Substans, som man da faar, forvandler, naar den kastes paa tusind Gange saa meget smeltet Guld eller opvarmet Kvægsølv, dette til den sande „Eliksir", hvormed man kan foraedle Tin, Bly, Kobber, Jern til godt Guld."

Oversættelsen er korrekt; men det vil næppe lønne sig at forsøge at benytte Recepten.

Selv om det ikke lykkedes at fremstille Eliksiren i dens største Fuldkommenhed, „den røde Tinktur", som kunde forvandle uædle Metaller til Guld, kunde man dog maaske være saa heldig at fremstille den i en beskednere Skikkelse, „den hvide Tinktur", som kunne omdanne forskellige Metaller til Sølv; det skulde være adskilligt lettere, og det var dog heller ikke at foragte. Endelig var der en tredie Modifikation af „de vises Sten", som vel ikke kunde forvandle det uædle Metal helt, men dog delvis, til Sølv eller Guld, saa at den stræbsomme Alkymist

altid havde Udsigt til at faa *noget* Udbytte af sine Anstrængelser.

Var det nu lykkedes „*Adepten*“ at fremstille den fuldkomne Tinktur, saa kunde han med en ubetydelig Mængde deraf forvandle store Masser af opvarmet Kvægsølv, smeltet Bly eller Tin til Guld.

„*De vises Sten*“ beskrives ofte som et tungt, rubinrødt Pulver eller en glinsende, rød Substans, der blev kastet paa det smeltede uædle Metal, og Forvandlingen fulgte saa enten øjeblikkelig eller efter nogen Tids Forløb. Jo fuldkomnere „*Tinkturen*“ var, desto mindre behøvede man deraf. Nogle Alkymister mener beskedent, at „*de vises Sten*“ kan forædle 10—30—100 Gange sin Vægt af det uædle Metal, medens andre tillægger den Kraft til at forvandle indtil en Million Gange sin egen Vægt (!).

Det var desuden en almindelig Antagelse, at „*de vises Sten*“ som en Universalmedicin kunde helbrede for eller beskytte imod alle mulige Sygdomme og forlænge Livet langt ud over dets naturlige Grænse, og man kan da ikke undres over, at et saadant Vidunderstof var Genstand for Tusinders stadige Tanker, og at Fremstillingen deraf var et Maal, som Masser af Mennesker, uden Hensyn til Kundskaber, Stilling, Alder eller Køn, higede efter at naa.

Endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhun-

drede var de analytiske Metoder grumme primitive, og Kendskabet til de forskellige Metalsalte yderst mangelfuldt. Det blev saaledes betragtet som Bevis paa en delvis Metalforvandling, naar Jern i en Opløsning af Kobbervitriol blev overtrukket med Kobber eller, som det hed i det alkymistiske Billedsprog, naar „Mars afførte sig sin Rustning og iførte sig Venus' Klædning."

Tegnet for Planeten Mars, ♂, benyttedes ogsaa som Tegn for Jernet, ligesom Planeten Venus' Tegn, ♀, tillige var Tegn for Kobber, Merkurtegnet, ☿, var Tegn for Kvægsølv, Jupitertegnet, ♃, for Tin, Saturntegnet, ♄, for Bly.

Ogsaa de fra ældgammel Tid kendte guld- og sølvlignende Legeringer af Kobber med Zink og Arsen benyttedes fremdeles som Støtte for den Antagelse, at et Metal kunde forvandles til et andet.

Man maa vel erindre, at indtil Begyndelsen af det 17. Aarhundrede saagodtsom alle fremragende Naturkyndige betragtede Metalforvandlinger som en Kendsgerning, og at mangfoldige af disse Mænd, hvis Sandfærdighed var hævet over enhver Tvivl, baade mundtlig og skriftlig havde erklæret enten, at de selv havde foretaget Metalforvandlinger, eller, at de havde set dem blive udførte af andre.

Metallerne betragtedes som sammensatte

af to forskelligartede Bestanddele, hvoraf den ene repræsenterede det „metalagtige“, den anden det „brændbare“, og de forskellige Metaller antoges at indeholde disse to Bestanddele i forskellige Blandingsforhold. Kunde man da fremkalde en Ændring i Blandingsforholdet, kunde man ogsaa forvandle et Metal til et andet.

Som allerede omtalt var Metalundersøgelserne meget mangelfulde, og det er overmaade sandsynligt, at ofte Legeringer af Sølv med en ringe Guldmængde bestod Guldprøven.

Ogsaa Sølv- og Guldamalgamer opfattedes som opstaaede ved Forvandling af Kvægsølv til ædle Metaller, og det er utvivlsomt, at saadanne Amalgamer ofte er blevne betragtede som rent Sølv og Guld.

At det overvejende Antal af dem, der gav sig ud for Adepter, var mere eller mindre kundskabsløse Lykkeriddere, som kun stræbte efter materielt Udbytte og ved deres Bedragerier bragte Alkymien i Miskredit, kan ikke benægtes; men man maa ikke glemme, at de fremragende, alvorlige Alkymister med deres yderst tarvelige Hjælpemidler ved deres udholdende og besværlige Arbejde faktisk har været den videnskabelige Kemis Pionerer og saaledes har bidraget til at finde „de vises Sten“ i en anden, men ikke ringere Betydning end den oprindelige.

Vilde det ikke lykkes Alkymisterne at frembringe Guld, havde man paa den anden Side tilstrækkelig mange Beviser for, at den planløse Eksperimenteren kunde ødelægge Formuer.

Det blev derfor navnlig fyrstelige Personer og rige Godsejere, som mente at kunne tillade sig denne kostbare Passion, og til dem søgte saa de professionelle Alkymister, som i Reglen kunde gøre Regning paa en gæstfri Modtagelse og store Belønninger, saafremt deres Præstationer nogenlunde svarede til Forventningerne. Skuffede de derimod deres Værter, eller forsøgte de endogsaa at bedrage dem — som ved under Operationerne at indsmugle Guld eller Sølv i Diglen — var de ligesaa sikre paa langvarigt Fængsel eller vanærende Død.

Det er muligt, at her i Danmark allerede Kong Kristian d. 2. har interesseret sig for Alkymi; det er i alt Fald notorisk, at hans intelligente Raadgiverske, Fru Sigbrit, har givet sig af dermed.

Det samme berettes om Kristian d. 3. og Frederik d. 2.'s Dronning Sofia, og om Tycho Brahe hedder det, at han i sin Ungdom en Tid lang vaklede imellem Astronomien og Alkymien, som han hele sit Liv igennem bevarede stor Interesse for.

Det er dog først Kristian d. 4. og Frederik d. 3., til hvis Forkærlighed for Labora-

toriet man har lidt nøjere Kendskab, og det er navnlig i det 17. Aarhundrede, at „Guldmageriet“ florerer her i Danmark, idet saavel Kongerne som mangfoldige Herremænd haabede paa den Maade at hjælpe paa deres Finansers sørgelige Tilstand.

Kaspar Herbach.

SAGNET fortæller, at en norsk Bondegut, som en Dag i Aaret 1623 vogtede sine Geder paa Fjeldene i den Egn, hvor Byen Kongsberg nu ligger, fandt en underlig Sten, der var ligesom gennemvævet med fine Sølvtraade. Han viste sit Fund til Folk, der havde Forstand paa det Slags Ting, Sagen blev nøjere undersøgt, og allerede Aaret efter havde

ɔng Kristian d. 4de været paa Stedet, an-
t kyndige Bjærgmænd for at bringe Fjeldets
gdomme for Dagens Lys og anlagt Byen.

Det viste sig snart, at der ikke blot var
lv i Overflod, men at Kongsbergsølvet var
ldholdigt.

Bjærgmændene mente dog ikke, det vilde
tale sig at forsøge at udvinde den ringe
ıldmængde; men det mente Kongen, og der
ev derfor i mange Aar stadig sendt Ertsprøver
ed til København for at undersøges paa det
ɔngelige Laboratorium ved det nylig opførte
ɔsenborg Slot.

Endelig indkaldte hs. Majestæt saa i Aaret
542 Sachseren Kaspar Herbach, [1]) der paa
en Tid opholdt sig i Lichtenberg og var
idenom bekendt som duelig Kunstsnedker,
ekaniker, Guldsmed og Alkymist. Ligesom
engang de mere fremragende Videnskabsmænd
fte forenede Kendskab til flere højst forskellige
'idenskaber, saaledes var de intelligente
laandværkere ofte mere eller mindre Tusind-
unstnere.

Det var i April Maaned 1642, at „Kunst-
Kaspar", som han snart blev kaldet, kom til
Danmark.

Han havde været bosiddende i Lichten-
berg i 22 Aar og var en Mand paa henved et
halvt Hundrede Aar, gift og med to halv-
voksne Sønner og rimeligvis flere Døtre.

Familien med Tyende bestod af 9 Personer, og de var næsten to Maaneder om at naa til København.

Rentemesterregnskaberne[2]) fortæller, at Herbach i Januar 1643 fik udbetalt 125 Rigsdaler, „som hand af sin egen Pendinge hafwer anwendt och fortærit selfniende, vdi 7 Uger och 3 Dages Thiid, paa en Reigse fra Lichtenberg, huorfra hand naadigst waar forschrifuen vdi nestforleden Aar 1642, och thil Haderslefff Ferge."

Rejsende sydfra benyttede gerne Færgen mellem Færgegaarden ved Mundingen af Haderslevfjord og Assens.

Officielt blev Kaspar Herbach ansat som Hofsnedker. Ved de fleste evropæiske Hoffer var Snedker- og Drejerhaandværket i stor Anseelse, og Fyrsterne selv tilbragte ofte adskillige af Dagens Timer med saadant Arbejde i deres „Drejerkammer", hvor de tillige havde anbragt deres Samlinger af de mest forskelligartede Rariteter. At Kristian d. 4de blandt sine mange praktiske Færdigheder ogsaa havde Kendskab til Arbejdet ved Drejerbænken, er noksom bekendt. Der staar i Rentemesterregnskabet for 1642—43 [2]):

„Kongl. Mayt. haffuer naadigst ladet antage Casper Herbach for en Hofffnidtker, at forferdige, saa wit hans Handtwerck belanger, huiss hannem befalet worder, huorfor hannem, saa wit hand af samme Arbejde lewerer, huer Thiid noget billiger

Priis schal betaliss end andre Mestere af samme Handtwerck, som icke ere vdj hans Mayts. Thienniste. Och forvden den sædwanlige Hoff-kledning saawelsom anden Genant, hand af kongl. Mayts. Proviantthus her wed Kiøbenhaufn Slott bekommendis worder, schall hannem her udaf Rendtecammerit gifuis til aarlig Besolding 80 Rdl. effter hoesfølgende Copie af kongl. Mayts. Bestallingsbrefs wiidere Formeldingh."

Kaspar Herbach skal altsaa udføre sit rbejde ved Hoffet til lavere Priser end de edvanlige, men faar saa en Gage af 80 Rdl. arlig, en Hofdragt og fra Provianthuset Føde-arer og Brændsel til sig og sin Familie.

Den omtalte Kopi af Bestallingen eksisterer kke mere; derimod fortæller Regnskabet idere, at der d. 17. November blev „gifuen orn. Casper Herbach 40 Rdl., som er it halfft Aars Besolding, bereignidt fra dend 19 Aprilis 1642, hand først til Hofffnitkers Bestilling blef antagen, och til dend 19. Octobris der nest effter vdi samme Aar."

De følgende ti Aar staar Kaspar Herbach saa opført i Rentemesterregnskabet mellem „adtschillige Hofftiennere" som Hof-snedker.

At han imidlertid ogsaa fungerede som Guldsmed, ser man allerede i Juni 1643 af et egenhændigt Brev fra Kongen, hvori det hed-der:[3]) „Den Snecker fra Lychtenberg gør et Smør-fad aff Guld for mig, huilckit med et stort och et

mynder Guldbegger, som staar y Skabbit y det røde Kammer, skal sendis henad Glyckstad. Snedkeren kender samme Begger best, ty hand haffuer giordt dem".

Desuden viser Regnskaberne, at Kaspar Herbach har faaet udleveret 48 Dalere, hvoraf han skulde gøre Kongen en Sølvlygte, og at han i de nærmest følgende Aar har lavet en Samling kostbare „matematiske" Instrumenter.

Det var dog utvivlsomt navnlig som metallurgisk Raadgiver, Kong Kristian havde til Hensigt at benytte den fremmede Tusindkunstner. Herbach fik derfor anvist Bolig i „Destillerhuset" i „Kongens Haufge".

I det kongelige Biblioteks Manuskriptsamling findes en Grundplan af Rosenborg Slot og Have, tegnet i Aaret 1649 af kongelig Ingeniør Otto Heider, og paa dette Kort er der ved Havens vestlige Hjørne, umiddelbart ved den gamle Stadsgrav, omtrent hvor nu Eksercerpladsens Port er, ansat en Bygning, 70 Alen lang og 10 Alen bred, med den Vedtegning: „Alhie wohnt Meister Caspar, der Gartner vnd Distillator".

Destillerhuset, hvor der navnlig blev lavet Medikamenter, Akvaviter og Parfumer, var lige siden sin Oprettelse i 1609 bleven forestaaet af Kongens „Hofchymicus", den bekendte Dr. Peter Payngk, der i sin Ungdom nogle Aar havde været knyttet til den ivrige

Alkymist, Kejser Rudolf d. 2.'s Hof i Prag. Da Kaspar Herbach kom til København, var Peter Payngk allerede en gammel Mand paa henimod 70 Aar, og Laboratoriet blev tildels passet af hans tidligere Kusk og senere Medhjælper, Niels Holst, der var konstitueret som „Distillator".

I Destillerhuset begyndte „Kunst-Kaspar" saa at undersøge de norske Ertsprøver, som stadig blev sendt ned til København, og han bestyrkede sikkert Kongen i hans Forhaabninger om, at det norske Sølv indeholdt Guld nok til, at det kunde betale sig at uddrage det. Da Herbach imidlertid kun vanskeligt kunde udføre sine „Scheidninger" (Analyser) i Destillerhuset, lod Kongen 1646, Aaret efter Peter Payngks Død, indrette et særligt „Smeltehus" med en stor, muret Ovn og hensigtsmæssige Apparater til at veje, knuse og udvaske Ertserne.

Smeltehuset interesserede Kongen sig i høj Grad for: det var maaske derfra, den sørgeligt tomme Statskasse igen skulde blive fyldt!

Der er ingen Tvivl om, at Kristian d. 4. ventede et rigeligt Udbytte af de norske Sølvværker. I Sachsen gav Gruberne jo Kronen en betydelig Indtægt, og man var ved Kongsberg straks stødt paa forholdsvis righoldige Lejer.

Det var derfor Kongen meget magtpaaliggende at finde dygtige Folk til at lede Grubearbejderne. I en egenhændig Skrivelse[4]) af 24. December 1644 omtaler han en vis Lopine, der skulde ansættes paa Prøve som „Oberberghauptmann“ i Kongsberg, og meddeler sin Rigshovmester og Svigersøn, Korfits Ulfeldt, at han personlig har eksamineret Manden „och befunden hannem at haffue nogen Wyssenskafft om Bergwerk“, og senere hedder det: „Om hand kan probere, ded kandt Du erfahre huos Dig y Kiøbenhaffuen, ty Du haffuer aff ded Gulderdtz och huos Kunst-Kassper fyndis en Probier-Offuen“.

„Prober“kunsten, Undersøgelsen af Ertsernes Guld- og Sølvholdighed, stod endnu paa den Tid temmelig lavt. Vel brugte man baade „Probersten“, hvorpaa man afsatte og undersøgte „Streger“ af de forskellige Legeringer, og „Afdrivning“ ved Ophedning paa et porøst Underlag, som optog de smeltede uædle Metaller; men de langt sikrere Undersøgelsesmaader ad „den vaade Vej“, ved Opløsning og Udfældning, var endnu kun lidet kendte og benyttede.

Hvor nøje Kong Kristian havde sat sig ind i alle Detailler vedrørende det nye Smeltehus, ser man tydeligt af nogle Breve,[5]) hvori han giver Ordrer med Hensyn tll Indretningen og Opstillingen af forskellige Maskiner, og han

:river udtrykkelig, at han har bestemt sig til
ɛrsonlig at foretage Udsmeltningen af de
orske Guldertser med Assistance af Kaspar
erbach: „Weil ich in Namen Gottes das norwegiiske
oldterdtz zu smeldtzen mich fohrgenommen, worbei ich
n Kunst=Kassper mir zum Gehiilffen angenom=
en . . ."

Med Hensyn til Smeltehusets Indretning
ıar man af Kongens Breve bl. a. at vide, at
er til Udvaskningen af den knuste Erts var
pstillet et jærnbeslaaet Kar, „ein Kyffuen mit
isſen verwahret," hvortil Vandet blev ledet fra
ɩøkkenet, og at den udvaskede Erts saa blev
nbragt paa et Bord med skraa Plade, saa at
'andet kunde løbe fra: „selbiger Dyſk mus auff
er eiine Zeiithe hangen, das das Wasser ablauffen kan".
Iestersmeden paa Holmen, „Meister Hans
ɩueydtzer", fik Ordre til at lave adskillige
'ing, bl. a. en Tang til Diglerne, saa at man
:unde anbringe dem fyldte med Erts paa Smelte-
'vnen uden Fare for Hænderne: „darzu eiine
ange machen, wormit man diiselbe ful Erdtz heben kan
ndt oben in den Smeldtz=Offuen ohne Verletzung der
'ende nyderbringen kan."

Meget Guld var det vel ikke, man fik, men
og nok til i Aaret 1647 at mønte nogle Du-
ıter, som Kongen, rimeligvis for at spotte de
adig vantro Bjærgmænd, lod præge med en
ille og Inskriptionen: Vide mira domi,

og disse Dukater fik snart Ord for at være fremstillede af „alkymistisk“ Guld.

Nogle Eksemplarer af saadanne „Brilledukater“ fandtes i de kongelige Samlinger, „Kunstkammeret“ paa Københavns Slot, og er baade beskrevne og afbildede i det store illustrerede Katalog fra 1696, hvor det udtrykkelig bemærkes, at de er møntede af Guld, som

Kaspar Herbach havde fremstillet ad kemisk Vej af et norsk Mineral, der var bragt til København. („Aurum nempe arte chemica Caspari Harbach ex minerali quodam norvagico, Hafniam allato, productum est.“)

En hel, to halve og en kvart „Brilledukat“ findes endnu i den kongelige Mønt- og Medaillesamling.

Nogle Maaneder før sin Død klager Kristian d. 4. i et egenhændigt Brev over, at det er saa vanskeligt at undgaa Tab af Guld, naar Ertsen bliver udvasket, „tii man haffuer heer endomsstund indted kund fynde pa den Manehr,

at man haffuer kundt faa den toen uden stor Forlust; huorfor jeg haffuer stor Aarsag tiil at lengis derepther at se den Manehr, som Erdtzen uden Affgang aff Gullid kan blifue toen."

Det fik Kongen nu ikke at se. I Slutningen af Februar 1648 blev han dødsyg transporteret fra Frederiksborg til Rosenborg, hvor han døde den sidste Dag i Maaneden. Men Kaspar Herbach blev ligesaa vel anskreven hos den nye Konge, Frederik d. 3., som han havde været hos hans Fader.

Kroningsfestlighederne skulde finde Sted i November Maaned; men Kongens Krone og Scepter var pantsatte og maatte først indløses, og Dronningens Krone var formodentlig vandret i Smeltediglen. Den var ialfald ikke til at finde, og saa skulde „Kunst-Kaspar" lave en ny.

Rentemesterregnskabet for 1648—49 viser, at Kaspar Herbach i Efteraaret 1648 fik udbetalt 460 Rigsdaler „paa Regenschab aff hans fortiendte Arbedsløn for, huis attschillig Arbed hand paa Cronens Regalier haffuer forferdiget", og et halvt Aarstid senere fik han yderligere 150 Rdl. „paa Regenschab aff hans resterende Arbedsløn".[6])

Holberg fortæller i sin Danmarkhistorie, at Dronningens Krone blev lavet af „Konst Casper, som i Begyndelsen af Kongens Regiering boede udi Lyngbye".[7]) En Dag, kort Tid før

Kroningen, fik Kaspar Herbach da ganske uventet Besøg af den afdøde Konges Yndlingsdatter, Eleonore Kirstine Ulfeldt, som fik Lyst til at prøve, hvorledes Dronningekronen vilde klæde hende, og satte den paa sit Hoved; men saa var hun saa uheldig at tabe den paa Gulvet, og en af de kostbare Stene blev ødelagt. Kongen, som fik det at vide, søgte at skjule det for Dronningen; det lykkedes imidlertid ikke, og denne lille Begivenhed bidrog neppe til at formindske Sofie Amalies Had til Kirstine Munks Datter.

I Slutningen af Januar 1649 fik Kaspar Herbach sin Bestalling fornyet af Frederik d. 3., og en Kopi af dette Dokument findes i „Siellandske Tegnelser".[8])

„M. Casper Harbachs Bestilling.

F. 3 etc. g. a. v., at vj naad. haffuer antagit och bestillet, saa och hermed antager och bestiller udj voris Tieniste M. Casper Herback till at forferdige alt, huis Arbejde aff oss naad. bliffuer anbefalet, saa vit hand giøre kand, huortill hand och paa sin egen Bekostning, uden oss noget derfor at tillschriffue, schall hollde en døgtig Svend. Medens dersom hannem nogit Arbejde fortroes, som jligen schall ferdig giøres, saa dertill flere Svenne behøffuis, da maa hand dennem till forn. voris Arbejde paa voris Bekostning antage och bruge, saa lenge indtill forn. Arbejde bliffuer for-

ferdiget, huorudinden hannem ingen Forhindring skall skee af Handverkslauget eller Mesterne, det vere sig Gulldsmied, Snedicker, Smede eller andre udj vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, och efftersom hand haffuer loffuit att ville vere oss, vore Riger och Lande hulld och troe, dessen Gaffn och Beste aff yderste Formuffue att ville fordre och fremme, saa och Skade och Affbrek at hindre och affverge, och ellers med Flid och Vindskibelighed forferdige, huis Arbejde hannem anbefalet worder, som hand det vill ansuare och vere bekient, da haffuer vj for saadan hans Tieniste naad. loffuet och tillsagt at ville lade giffue hannem aarlig 500 Rdl., som hannem aff Renteriet till gode Rede skall erleggis och betales, saa och effterschr. Genant, nemlig Rug 5 Schpr., Malt 7 Schpr., Humble 3 Lidspd., Gryn 2 Tdr., Erter 2 Tdr., Smør 1 Td., Bergefisch 1/2 Schippd., Silld 2 Tdr., Torsch 2 Tdr., Spanskſalt 2 Tdr, saltet Oxekiød 2 Tdr., Suin 4, Lamb 8, saa och 10 Stacke Faffnerveed; her foruden schall hand forschaffes, huis Materialier saa och Træ och Kull, som hand till forn. Arbejde kand behøffue och fornøden haffue, och schall same hans Besollding begynde och angaa fra dend 6 Octob. sidst forleden 1648 och siden aarligen continueris, imeden och alld dend Stund hand er udj same vor Tieniste. Thi bede vj och byde vore Rentemestere, saa och Proviantschriffuer paa Provianthuset her for vor Slott Kiøbenhaffn etc.

Frederichsb. 30 Janv. 1649".

Som man ser, skulde Kaspar Herbach fremdeles officielt fungere som Guldsmed og Snedker; men han er nu paa fast Gage, og den forholdsvis høje Besolding og Genant er et Bevis paa, hvor anset hans Stilling var.

Et Aarstid senere fik Herbach Skøde paa en Vandmølle i Lyngby. Mølleaaen, Furesøens Afløb til Sundet, har i Aarhundreder drevet ikke mindre end 9 Mølleværker, og blandt dem var Lyngbymøllen et af de ældste.

En Kopi af Skødet findes i „Siellandske Register“.[9])

„M. Caspar Herbak fik Breff paa Lyngby Mølle.

F. 3. etc. g. a. v., at vj oss elschl. M. Caspar Herbak och hans Arffuinger naad. haffuer vndt. och bevilget, saa och hermed vnder och bevilger dend Mølle vdi Lyngbye, som oss elschl. Jacob Petz tilforn dersammestets hafft och nu till oss affstaaet haffuer for to Tusinde Slettedlr, huilken hand och hans Arffuinger frj for alld Affgifft maa nyde och beholde och giøre sig saa nyttig, som de best kand. Doch schall hand tilten̄gt vere for oss der at forferdige, huis Arbejd hannem anbefalet vorder, saa vit hand giøre kand, uden nogen vjdere Betaling end, huis hannem ud hans Bestalling sub dato Frederiksborg Slo dend 30 Janv. 1649 er loffuet och tilsagt. Her

forvden schall hand aarligen, beregnet fra Phil: Jacobj 1651, udi forn. hans Besollding qvitere et Hundrede Rdlr., indtill de tollff Hundrede Rdlr., som aff de to Tusinde Slettedlr, vj for forn. Mølle giffuet haffuer, och endnu resterer, anseende hand udj nerverende Aar udj hans aarlige Løn allerede to Hundrede Slettedaler derfor haffuer qviteret; herhoss er hannem och naad: bevilgett frj Fischerj vdj Amoos Søe med Taager och fiere Ruser. Forbyd: etc.

Haffn. 6 Martj 1650".

Kongen havde altsaa købt Møllen for 2000 Daler, og heraf maatte Kaspar Herbach straks betale 200 Daler, som blev trukket fra hans Gage; Resten skulde afdrages med 100 Daler aarlig, men blev ham eftergivet nogle Aar senere.

Herbach ejede ogsaa en Bondegaard i Lyngby, og Kongen bevilgede ham og hans Hustru, at Gaarden i deres Levetid maatte være fri for Afgifter og Forpligtelser. „Siellandske Register" fortæller: [10])

„Casper Herpaach fick Breff at maa være frie for Tynge aff en Gaard i Lyngby.

F. 3 etc. g. a. w., at wi Caspar Herpack och hans Hustrue paa vnderdanigst Ansøgning och Begiering naadigst haffuer bevilgit och tillat, saa och hermed bevilger och tillader, at de begge dend Bundegaard, liggendis vdi Lyngby her paa Kiø-

benhaffns Læen, som hand sig tilforhandlet haffuer aff Joen Henningssön, maa nyde quit och frie deris Liffs Tid for Landgilde, Egt och Arbeyde. Forbyd: etc:

Hafnia dend 1 Aprilis 1653".

Samme Aar mistede Kaspar Herbach sin Hustru, og Aaret efter bortrev Pesten deres ældste Søn, Kristian, der siden 1650 havde været ansat som „Proberer" ved Mønten. Den yngste Søn, Frederik, havde paa den Tid gennemgaaet en Fyrværkerskole.

Saa fik Kaspar Herbach i Foraaret 1655 [11]) kongelig Ordre til at være behjælpelig ved Anlæget af nogle Vandledninger, som skulde forsyne Københavns Slot med Vand fra Emdrup Sø.

Han beordredes „tilligemed Biugmester Albertus Mathisön att haffue Indseende med de Uandrender, som naedigst er anbefalet att ligges fra Enderup Søe ind udi Slotspladzen for uort Slott Kiøbenhaffn", og samtidig blev der indrettet særlige Lokaler til „Kunst-Kaspar" paa „dend Pladz, huor Mynten tilforn haffuer ueret, med des behørige Huellinger och Kieldere, hvor Kullen tilforn haffuer ligget". Lensmanden paa Københavns Slot, Rigsraad og Generalfeltmarskal Aksel Urup, fik Brev fra Kongen angaaende Kaspar Herbach „att I hannem der pae Slottet indlaeder och uerer hannem behielpelig, sae uit muelligt er, til huis Muersteen, Liim, Kalck och andet, som hand til samme

Arbeid behøffue kand. Udi lige Maeder haffuer I och ued Bønderne der i Lehnet att laede hugge 100 Fauffne Bøgeued och det til os elschl. Hendrich Møllers eller en anden goed Kuelbrender att lade henføre och til Kuel forbrende, leffuerendis siden samme Kuel igien til bemelte Caspar Herpach". Desuden fik Rentemestrene Paalæg om, „att I efſterhaanden affbetaeler, huis fornøden Arbeidesfolck, uere sig Muremestere, Snedickere, Smede, Kaebersmede, Pottemaegere, Platenslagere eller andre, som samme Arbeid forferdige, effterſom bemelte Caspar Herpach med dennem derom accorderendes uorder".

Hvad det var for Arbejder, hvortil der blev gjort saa store Forberedelser, faar man ikke at vide; men der er Grund til at formode, at de stod i Forbindelse med Frederik d. 3.'s noksom bekendte Forkærligked for Alkymi, som han havde dyrket fra sin tidlige Ungdom, da han som verdslig Erkebiskop af Bremen, uden Udsigt til at blive Konge, havde lagt sig efter flere forskellige Videnskaber.

Under „Brevkammeret" i „Kongens Runddel" paa det gamle Slot havde Kaspar Herbach faaet indrettet et særligt Laboratorium, bestaaende af et større og et mindre Rum, som ved en Vindeltrappe stod i Forbindelse med „Drejerkammeret", der tillige var Kongens Soveværelse, og man ved, at dette Laboratorium var forsynet med Ovne og Apparater til metallurgiske Undersøgelser.

I Sommeren 1656 var „Kunst-Kaspar“ saa i Amsterdam for paa Kongens Vegne at forhandle med den berømte Kemiker Glauber om forskellige „chymiske Kunster“, og der findes i Rigsarkivet fire interessante Breve, som Herbach skrev til Frederik d. 3. for at holde ham à jour med Rejsens Begivenheder.[12])

Det første Brev, som er dateret Amsterdam d. 18. Juni 1656, begynder saaledes: „Durchlauchtigster, grossmächtigster König, allergnädigster Herr! Eure Königl. Mayestt. vntertänigst zu berichten, wie meine Reise von Hamburg bis hieher in Ambsterdam abgegangen, vnd wie ich es alhier gefunden, verhelt sich also:“ Saa læser man, at Kaspar Herbach var afrejst fra København d. 29. Maj, og at han d. 3. Juni var ankommen til Hamburg; men, da han ikke fandt Rejseselskab, var han bleven der fire Dage, indtil han kunde tage med Emdenerbaaden. Der var kommen den alarmerende Efterretning, at fire Regimenter kejserlige Tropper havde gjort Indfald i „Stifft Bremen“, og derfor havde Kaspar Herbach opgivet Tanken om at rejse over Land; men saa foretrak han at sejle med en hollandsk Skipper, som netop skulde gaa lige til Amsterdam. De lettede ved Middagstid, og de første 14 Mil paa Elben var Vinden god, saa at de haabede at komme hurtigt til Holland. Men Vinden, skriver Her-

bach, der ligesom Verden er ubestandig og upaalidelig, slog om, saa at de maatte søge Havn i Nærheden af Glückstadt. Der hørte de, at der ikke var noget om de kejserlige Troppers Indfald i Bremen, og saa forandrede Herbach igen Bestemmelse, lod sig sætte over Elben til Stade og ankom endelig d. 16. Juni om Morgenen til Amsterdam, hvor han straks opsøgte Glauber, som ventede ham.

Kaspar Herbach meddelte den berømte Kemiker, hvad det var, den danske Konge ønskede at forhandle med ham om, allerede den følgende Dag fik han Glaubers Svar, som han saa sendte indeni sit eget Brev, og han bad hans Majestæt „mitt der eheſten Poſt die gnädigſte Reſolution vberſenden".

Glauber forlangte ingen Penge, førend han havde vist Herbach, at alt virkelig forholdt sig saaledes, som han havde sagt, og han vilde endda nok gaa ind paa at modtage Beløbene i Afdrag.

Forøvrigt skriver „Kunst-Kaspar", at nu havde han „mitt der Taht" erfaret, at Hollænderne forstaar sig paa, hvad Penge vil sige: „mich deucht ſie Stübern, ja das nichts in Beuttel bleibt, vnd mitt ihren groſſen Schillingen reumen ſie die Kiſten gar". Dersom han, hvad han er bange for, maa vente i Amsterdam 6—7 Uger, bliver det „hochnöhtig", at kongelig Majestæt allernaadigst betænker ham med

et Hundrede Rigsdaler endnu, hvis han
skal kunne komme hjem igen.

Han er ogsaa ængstelig for, at hans Kla
der snart maa repareres. „Wan nur mein Kle
so lang halten will" skriver han og tilføjer: „zw
könten 20 Thaler viel tuhn, ein alt Kleid zu übe
zihen, das es hernachmals noch eine Zeit hin hielte"
Han ønsker blot, at han snart var vel hjemme
„mus mich aber mitt Gedult schmieren", og unde
skriver sig: „Euer königl: Mayestt. vntertänigst
treuer Caspar Herbach".

Glaubers vedlagte „Resolution" omtale
da de forskellige „chymiske Kunster", so
var Genstand for Forhandlingerne.

Først omtales et Præparat, som Glaube
kalder „primum ens ☽". Det er vel endr
ikke aldeles, som det skal være, men dog e
„volnkommene Medicin, mitt welcher er alhier jär
chen viel erwerben kan, ihme auch sehr viel vor d
Wissenschaft gebohten ist". Hos Datidens Kemiker
var Halvmaanen (☽) jo Sølvets Tegn. De
omtalte „Medicin" var altsaa et Sølvpræpara
og Glauber tilbyder at lære Herbach Hem
meligheden for 200 Rdl.; men han skal „ei
starcke Obligation hier lassen, damitt es bey eu
königl. Mayestt. allein verbleiben soll".

Saa er der en rød Vædske, som Glaub
er overbevist om, at ingen kan gøre ham eft
Han kalder den „liquor ⊙".

Ligesom Maanetegnet var Tegnet for Sø

saaledes var jo Soltegnet (☉) tillige Tegnet for Guld. Den omtalte røde Vædske var altsaa en Guldopløsning, og Glauber roser den som „eine vberaus träfliche Medicin", hvormed han aarlig kan fortjene nogle Tusinde Daler og dog beholde Kunsten. Han vilde derfor helst, at ingen anden skulde kende den; men, da han har lovet Kongen det, vil han lære Kaspar Herbach Hemmeligheden mod et Vederlag af 1000 Rdl. Han maa dog have bestemt Løfte om, at Hemmeligheden kun bliver meddelt Kongen personlig.

Fremdeles kender Glauber en Metode, hvorved man paa tre Timer uden nogensomhelst Omkostninger af 100 Dukater kan faa én til, og for denne Kunst „womitt viel erworben kann werden vnd grossen Nutzen geben", forlanger han 200 Dukater.

Endelig er der Tale om en meget mystisk Ting, som Glauber kalder „sein immerwerendes Bergwergk". Det maa have været noget ganske overordentligt, da den berømte Kemiker forlangte ikke mindre end 1000 Dukater for at lære Herbach Kunsten mod den højtideligste Forpligtelse til kun at indvie Frederik d. 3. personlig i Hemmeligheden.

Tre Dage senere sender Kaspar Herbach igen en lang Skrivelse til Kongen. Glauber har nu vist ham adskillige Ting, og han synes bl. a. godt om Kunsten at fremstille

én Dukat til af 100. Da Processen kun tag
tre Timer, saa at den „des Tages viel Mahl ka
verrichtet werden", vil det betale sig rigelig
naar det bliver „ins grosse gebracht", og de 2(
Dukater til Glauber vil da snart være in
vundne.

En langt større Betydning har dog Gla
bers „continuirlich Bergwerck, wen er es in der Ta
vnd Warheitt dartuht vnd bewieset, welches er s
hartt verspricht vnd nicht ehe Geld begehrt, bis
alles dargethan vnd demonstriret".

De 1000 Dukater, han forlanger for Hei
meligheden, har saa ikke noget at betyde
Forhold til, hvad Sagen er værd.

Med Hensyn til den røde Vædske gentag
Glauber, at han helst vilde beholde Kunst
for sig selv, da den let kan give ham en a
lig Indtægt af flere Tusind Daler, og Arbejc
kan udføres paa en Dag. Hvis den dans
Konge imidlertid akcepterer hans Tilbud, sl
Herbach give ham „eine Obligation bey V
lust meines redlichen Nahmens", at han ikke røb
andre Hemmeligheden.

Han venter med Længsel Kongens Sva
da der vil gaa mange Penge med, hvis ha
skal blive længe i Amsterdam. Kaspar He
bach skriver, at han sidste Efteraar hav
beklaget sig over Köln; men her var dobb
saa dyrt. Han maa derfor underdanigst a
mode om de 100 Rdl., da det „mir sonst vnm

lich wieder nach Hause zu kommen sein wird". Han havde ment at kunne gøre hele Rejsen paa mindre end 6 Uger; nu kunde der maaske gaa 6 til, hans Klæder stod det daarligt til med — han vidste snart ikke, hvordan han skulde klare sig. Han havde hørt meget om Holland, men vilde ønske, at han aldrig havde set det. Det var „gantz eine umbgekehrte Welt"; blot han var vel derfra igen!

I en Efterskrift anmoder han Frederik d. 3. om at give Staldmesteren Ordre til at udlevere noget Hø, „damitt ich meine Pferde möchte erhalten können", og han haaber „den Tag noch zu erleben, das ich solches 100faltig wieder einbringen will, wan die Wissenschaften war sein".

Kongens egenhændige Svar paa Kaspar Herbachs to første Breve, eksisterer desværre ikke mere; men man ved, at Herbach fik Fuldmagt til at gøre, hvad der forekom ham rigtigt, og at den rige hollandske Købmand Marselis, der fungerede som Kongens Bankier, havde faaet Paalæg om at udbetale de fornødne Penge. Med Hensyn til det omtalte Kunststykke, at faa én Dukat til af hundrede, skal Frederik d. 3. ifølge et Citat i Holbergs Danmarkshistorie have skrevet: „Betreffend das Werck von 100 Ducaten 1 zu bekommen, hielte ich viel besser, wan er kunnte auss einem Ducat 100 machen", og det er jo rimeligt nok.

Der mangler ligeledes to Breve fra Her-

gav andet at tænke paa. Af en Ytring Kaspar Herbachs næstsidste Brev fra Amsterdam kan man se, at han dengang havde Bolig paa Kristianshavn, den nye By, som Kristian d. 4. havde anlagt og givet Købstadrettigheder, og som siden 1640 havde sin egen Magistrat, bestaaende af to Borgermestre og fire Raadmænd.

Man ser ogsaa af „Siellandske Register", at Kaspar Herbach i Sommeren 1661 ejede en Gaard paa Kristianshavn, hvor han efter Ansøgning blev fritaget for Indkvartering. Det hedder nemlig: [13])

„F. 3 etc. g. a. w., at vi efter vnderd. Ansøgning och Begiering naad. haffuer bevilget och tillat, saa och hermed bevilger och tillader, at Casper Herbach maa udj vor Kiøbsted Christianshaffn for wirckelig Inqvartering och anden borgerlig Besvering, baade udj Freds och Feyde Tid, vere fri och forskaanet, dog haffuer hand derimod sig erbiudet aarligen til den, som til Byens Indkomst at anamme forordnet worde, at erlegge 10 Stdlr. Och skal Borgm: och Raader sammestedes tilbøerligen Indseende haffue, samme aarlig Vdgifft til Byens Nytte och Gavn anwendt worder. Forbyd. etc:

Haffniæ. 29 Junij. 1661."

I Slutningen af Aaret 1661 fik Kaspar Herbach, der som saa mangfoldige andre

nes at have lidt store Tab ved Svenske-
rigen, Eneret paa Øludsalg i sin Gaard i
yngby. Hans „Supplication oc Memorial", som
ndes i Rigsarkivet, lyder saaledes:

„Durchlauchtigster, grossmächtigster König, allergnädigster Herr! Euerer königl. Mayestt. kann ich in Vntertänigkeitt vorzubringen vnd zu erinnern nicht vnterlassen, wie das ich nun mehr fast vor 4 Jahr an Euer königl. Mayestt. vntertänigst suppliciret, das ich möchte allein in Liungbye vff mein Hauss frey schencken vnd selbst brauen möchte, mir auch niemand hierinnen Inpass tuhn sollte, weiln ich sonst gantz keine Nahrung dabey habe; darzu bin ich auch wegen letzten Kriege, bey Abtragung meiner Möllhäuser, in grossen Schaden vnd fast in Ruin kommen. Wann dann, allergnädigster König vnd Herr, die Zeitt anitzo sehr schweer, mich auch fast bekümmere, womitt ich mich entlich behelffen soll, darzu ich älter vnd vnuermögender werde vnd doch gerne mich mitt Ehren ernehren woltte, als gelanget an Euer königl. Mayestt. meine vntertänigste Bitte, Euer königl. Mayestt. wollen mir doch dieses wenige Beneficium vor anderen gnädigst gönnen in Betrachtung, das ich nunmehr fast 20 Jahr alhier und zu Lichtenberg 22 Jahr treulich gedienet, vnd mitt schweerer, saurer Arbeitt von Jugend an gequelet, vnd also vff mein Alter ein wenig Einkommen haben möchte.

biugge och forferdige, da paa det hand formedelst sin store Bekostning till nogen Erstattung igien kunde komme, haffue wj efter hans underd. Ansøgning och Begiering naadigst beuilget och tillat, saa och hermed beuilger och tillader, at ingen andre Walchmøller end den, som aff bemelte Casper Heerbach anrettet worder, paa fire Mile her fra Staden at regne, maa opbiuggis eller anrettes. Dog schal hand derimod tilforplict were iche allene, huis til bemte. Manufacturers Arbeidsfornødenhed paa samme Mølle udkreffuis och giøris, sig dermed lade bruge, medens end och andre, som det begierendis er, for billig Betaling effter gammel Sedwaane betiene. Desligeste schal hand efter egen Erbydelse ved bemelte Mølle et lidet Werck lade anrette och forferdige, som Stene kand schieris och dreyes paa sampt andre Slags Arbeyder forrettis. Saa och dersom paa bemelte Walchmølle ey alt forskreffne Manufactur-Arbeid i Fremtiden forrettis kand, da schal bemte. Caspar Heerbach iligemaade effter egen Erbiudelse were obligerit endnu en anden Walchmølle paa sin egen Bekostning at opbygge lade och i Brug føre. Thi forbyde wi etc: Hafn. 25 Septembris 1662".

Omtrent et halvt Aar senere fik Kaspar Herbach Skøde paa en Grund ved Københavns Slot, mellem Provianthuset og Boldhuset. Skødet havde følgende Ordlyd:[16]).

„F. 3. etc: g. a. w., at wj naad. haffuer beuilget och forunt, saasom wj hermed bewilger och forunder oss elschl. Casper Herbach een woris Jord och Pladtz at bygge paa, liggendis her i woris Residentz-Stad Kiøbenhaffn imellom woris Prowianthuus och Boldhuus, och befindes samme Pladtz udj effterfølgende Lengde och Brede, som efterfølger, nemlig den norder Side op imod Boldhusetz Piller fra Wester och i Øster 29 Allen 1 Qvarteer lang, den øster Side, som ligger een Deel imod Boldmesterens det liden Baghuus, een Deel imod det Gaardsrum til den Waaning, woris Rigens Marskalck, os elschl. Johan Christoph von Cørbitz, beboer, och een Deel til woris Bagers, som er vdbygt aff Prowianthuset, beliggende, och er saa den gandske Lengde fra Boldhuspillerne indtil Proviantthuus-Muren 35 Allen 1½ Qvarteer, item den synder Side, langs hen wed Proviantthuset indtil Vder-side-Muren, som Winderne imod Slottet er, 27 och ½ Allen, och den wester Side, vendende imod Slottet, er fra Proviantthuset indtil Pillerne paa Boldhuus-Muren 28 och ½ Allen lang.

Huilchen forn. Pladtz udj Lengde och Brede, som forskreffuet staaer, forn. Casper Herbach paa sin egen Bekostning maa bebygge. Dog skal hand eller hans Arffuinger were tiltenckt, naar wj det begierer och samme Pladtz igien haffue wille, Biugningen, som hand nu der hensettendis worder,

Valdemar Daa.

DEN gamle danske adelige Slægt Daa[18]) stammer rimeligvis fra Sønderjylland, hvor Navnet allerede findes paa Dokumenter fra Midten af det 14. Aarhundrede.

Omtrent hundrede Aar senere var neppe nogen af Slægten bosat søndenfor Kongeaaen, hvorimod Daa'erne paa den Tid ejede store

erregaarde baade i Nørrejylland, paa Fyn og
ıa Sjælland.

Til en yngre sjællandsk Linie af Slægten
ɔrte Klavs Daa, en Søn af Oluf Daa til
avnstrup, Holmegaard og Fravgdegaard og
orte Friis.

Klavs Daa[19]) var født paa Ravnstrup
79 og havde faaet Datidens unge Adels-
ænds sædvanlige Opdragelse. Omtrent syv
ar gammel var han bleven sat i Sorø lærde
kole, og efter endt Skoletid havde han været
ımatrikuleret ved nogle af de mest bekendte
lenlandske Universiteter.

Da han saa, tyve Aar gammel, var
ommen hjem, døde hans Fader, og den unge
rving til tre af Landets smukkeste Herre-
aarde blev knyttet til Hoffet som Hofjunker.

Seks Aar senere blev Klavs Daa, som
a nylig havde ægtet den sekstenaarige
)orotea Below, forlenet med det gamle
ongelige Slot Skivehus, og 1609 fik han Be-
talling som Løjtnant ved et jydsk Rytter-
regiment. Han viste stor Tapperhed og Dygtig-
hed under Kalmarkrigen, blev forfremmet til
Ritmester og efter Fredslutningen som Be-
lønning for sine Fortjenester udnævnt til
Lensmand i Trondhjem.

Fru Dorotea var død efter kun fem Aars
Ægteskab, og Klavs Daa, som med hende
havde to Børn, Datteren Elisabet og Sønnen

Oluf, giftede sig saa igen i Foraaret 1613. Hans anden Hustru var Ingeborg Parsberg til Bonderup, og kort efter Bryllupet tiltraadte Klavs Daa sit nye Len i Trondhjem, hvor han sad som Lensmand i syv Aar.

Saa blev han forflyttet til Vestervig Kloster i Ty, et gammelt Augustinerkloster, som var bleven inddraget af Kongen ved Reformationen; endelig blev han fire Aar senere forlenet med Dragsholm i det nordvestlige Sjælland, og det beholdt han til sin Død.

Det historisk bekendte Dragsholm,[20]) som allerede i det 12. Aarhundrede havde tilhørt Roskilde Bispestol, men omtrent fire hundrede Aar senere var bleven inddraget under Kronen, var jævnlig bleven benyttet som Statsfængsel. Dets skumle Fangekælder havde huset Biskop Joakim Rønnow, og Bothwell, Dronning Maria Stuarts tredje Gemal, var død der; i den nærliggende Faarevejle Kirkes Gravkælder staar en Egetræskiste med et velbevaret, mumificeret Lig, som antages at være Bothwells.

Medens Klavs Daa var Lensmand paa Dragsholm, blev han først Medlem af Rigsraadet og senere Rigsadmiral, og i den Egenskab førte han i Sommeren 1630 den danske Flaade mod Hamborgernes. Forøvrigt deltog han ikke sønderligt i Krigen, men blev oftere sendt i vigtige diplomatiske Anliggender til

llandet, hvor han som den danske Konges
præsentant optraadte med fyrstelig Pragt.
n var en myndig Herre, barsk og adels-
lt, paastaaelig og frimodig i Meninger og
le, ogsaa overfor Majestæten.

Omtrent 54 Aar gammel blev han Elefant-
lder og var saa en af Rigets fornemste og
ægtigste Mænd.

I Marts 1641 skulde Rigsadmiralen fore-
ge en Rejse i kongeligt Ærinde, men var
ppe kommen over Storebælt, førend han
ev meget syg. Hans ældste Datter, Elisa-
et, som ledsagede ham paa Rejsen, fik ham
agt til Fravgdegaard, omtrent midtvejs
ellem Nyborg og Odense, hvor han maatte
a tilsengs og kalde Lægen, „hæderlig og høi-
rd Mand Jørgen Willemsen udi Odense, som
agte til hannem alle tienlige Medicamenter og
iddel til at styrke hannem med og Siugdommen sin
arsag at betage". Der blev sendt Bud til Fru
ngeborg, som skyndsomst brød op fra
ragsholm tilligemed Sønnen Valdemar og
atteren Dorte; men hverken Jørgen Wil-
emsens Medikamenter eller den omhygge-
igste Pleje kunde hjælpe, og den 30. Marts
døde Klavs Daa, 62 Aar gammel.

Fru Ingeborg, der omtales som en for-
træffelig Hustru og Moder, tog sig sin Ægte-
fælles Død saa nær, at hun kun overlevede
ham en halv Snes Dage, og der blev da under

stor Deltagelse holdt en prægtig Sørgehøjtidelighed i Odense, hvor den højærværdige Hr. Hans Mikkelsen, Superintendenten over Fyns Stift, holdt en lang Ligprædiken, som senere blev trykt, og som omtaler begge Ægtefællerne i de mest rosende Udtryk.

Kisterne blev førte til Sjælland, hvor de blev bisatte i Herlufmagle Kirke ved Ravnstrup ved Siden af den første Hustrus. Et kostbart Epitafium blev sat over dem, og et malet Portræt viser Rigsadmiralens mandhaftige Træk.

I sit Ægteskab med Ingeborg Parsberg havde Klavs Daa haft ti Børn. En Dreng og tre Pigebørn var døde som smaa; de øvrige seks var tre Sønner, Valdemar, Kristian og Jørgen, og tre Døtre, Dorte, Hilleborg og Ide.

Af Faderens mange og store Herregaarde arvede Valdemar Bonderup og Hessel i Nørrejylland, og Kristian fik Ravnstrup og Fravgdegaard. Den yngste Søn, Jørgen, som endnu var mindreaarig, arvede Borreby ved Skelskør, som hans Farmoder, Dorte Friis, havde faaet efter sin barnløse Broder Kristian. Sønnen af det første Ægteskab, Oluf Daa, arvede Holmegaard, og han blev tillige sin umyndige Halvbroder Jørgens Værge.

Ingen af den hele Daaslægt har vel givet

ygtet mere at bestille end Klavs Daa's og ıgeborg Parsbergs ældste Søn, Alkymisten aldemar Daa, der, som en gammel Krøn-ke beretter, „fordeſtilerede tre Herregaarde og blev ı fattig Mand, ikke alene ved ſit Skibs Byggerie, ıen ved ſit alchymiſtiſke Væſen, da han ſaa længe iorde Guld, til Gaard og Gods i en forgylt Røg ik op igiennem hans Skorſteen".[21])

Valdemar Daa[22]) var født 1616 i Trond-ıjem, hvor Faderen jo dengang var Lens-nand; men om hans Barndom og tidligste Jngdom ved man aldeles intet.

Først da han er bleven 24 Aar gammel, inder man hans Navn i Hofmønsterskriverens Regnskaber, hvor han er opført mellem „Hoff-unckern", og man ser heraf, at han har været ınsat som Hofjunker fra Foraaret 1640 til Ef-eraaret 1643, og at han i Løbet af disse ıalvfjerde Aar ialt har faaet udbetalt 1789 Kurantdalere.[23])

Da Valdemar Daa havde opholdt sig ved Hoffet et Aarstid, var det, at han ved Forældrenes pludselige Død arvede de to ıørrejydske Herregaarde, Bonderup (det senere Lerchenfeldt) og Hessel.

En gammel Krønike[24]) omtaler mellem Bonderups Ejere „Woldemar Daae, ſom gik i Armod og formedelſt Alchymiſterie, ſom han brugte i Tanke at ville finde lapis philoſophorum, blev

ødelagt, saaat baade Lerchenfeldt og Borrebye i Sælland ginge bort i Guld".

Ogsaa i „Den danske Atlas" hedder det ved Beskrivelsen af Lerkenfeldt, „tilforn kaldet Bonderup", at Valdemar Daa „blev fattig ved Guldmagerie, som da var meget i Mode blandt Adelen".[25])

Om Valdemar Daa's anden jydske Gaard, Hessel, siger den omtalte gamle Krønike,[26]) at den under ham, „som gik til agters formedelst alchymistisk Laborering, kom fra Lerchenfeldts Ejer".

Om en tidligere Ejer, Jørgen Lykke, fortælles der paa samme Sted, at han havde opholdt sig syv Aar i Udlandet, medens hans Frue boede paa Hessel, „og byggede hän da efter sin Hiemkomst Porthuuset paa Lerchenfeldt, syv Loft højt, et Loft for hvert Aar, han havde været borte. Samme Huus var underlig inventeret, og blev igien de fire Lofter afbrudte af Woldemar Daae".

Den 5. Marts 1644 fik Valdemar Daa kongelig Bestalling som Løjtnant ved Ritmester Mogens Arenfeldts Kompagnie af den jydske Rostjeneste.

En Kopi af Bestallingen staar i „Siellandske Tegnelser" og lyder saaledes:

„C. 4. V. G. t. Wiid, at wi naadigst haffuer for gott anseet Dig at bruge for Lieutenandt vnder oss elschl. Mogens Arenfeld till Rugaard, wor Mand, Tienere och Rittmester, hans Com-

pagnie; thi bede wi Dig och wille, att Du Dig dereffter retter och strax samme Bestilling antager. Dat. Hafn. 5. Mart. Anno 1644".[27])

Paa den Tid bestod den jydske „Rosstiene-" af seks Kompagnier af vekslende Størrelse, g et af dem blev kommanderet af Ritmester logens Arenfeldt, Farbroder til den beendte Hekseforfølger Jørgen Arenfeldt.

Rytteriet var, som en allerede forældet evning af Adelens personlige Tjeneste til Iest, efterhaanden gaaet fra Personen over aa Ejendommen, idet 300 Tønder Hartkorn rpligtede Herremanden til at stille en fuldt ıstet Rytter. Løjtnanterne fik i Almindeliged ingen Gage. Kun, hvis det ikke var mugt at finde nogen brugbar Person, som vilde atage sig Tjenesten uden Vederlag, var Ritesteren bemyndiget til ved hvert Kompagni ansætte en Løjtnant, der ligesom Mandskabet ulde lønnes af Kompagniets Kasse — om og ar Lønnen blev betalt, var et andet Spørgsaal.

Omtrent halvandet Aar efter, at Valdear Daa havde faaet sin Udnævnelse som øjtnant, ægtede han, der nu var henimod edive Aar gammel, den syttenaarige Else ruse, en Datter af Jørgen Kruse til ljermesløvgaard i Vendsyssel.

Brylluppet blev holdt i København hen

kun var sytten Aar gammel, og som havde tilbragt adskillige Aar ved udenlandske Universiteter, kom først hjem til Danmark kort Tid efter Tronskiftet, og saa blev han straks ansat som Hofjunker ved Kong Frederik d. 3.'s Hof.

I Forsommeren 1652 var Jørgen Daa med Hoffet i Holsten og havde i Slutningen af Juni Maaned tilligemed sin gode Ven, Aksel Gyldenstjerne til Karsholm, faaet Orlov for at deltage i nogle Bryllupsfestligheder paa Fyn; men paa Tilbagevejen druknede de paa Lillebælt.

Af en Ligprædiken, som Superintendenten over Fyns Stift, Hr. Lavrits Jakobsen, tre Uger efter holdt i Odense over den unge Gyldenstjerne, og som senere blev trykt, faar man nærmere Oplysninger om den sørgelige Begivenhed.

Efter at have deltaget i Bryllupsfesten, var de komne til Assens, „og om anden Dagen tiilig ville han have reyst tilligemed ærlig og velbyrdig Jørgen Daa til Borrebye, hans meget gode, oprigtige og tro Ven, over til Holsteen for der at begive sig i deres Herres Tieneste igien; men de kunde ikke komme saa snart afsted, som de ville, formedelst den sal: Mands Tiener, som altiid havde dette Ordsprog: Jeg vil blive hos min Junker i Liv og Død, enda ikke var kommet med hans Junkers Tøy. Men der han saae sin Tienere komme, sagde han: Nu fort i

ſuds Navn! Man giorde ſig derpaa ferdig, det ſnaeſte man kunde, hvorpaa han befoel ſig Gud i Vold g gik i Baaden, hvor han ſad og ſkiemtede med Skibsfolkene. Men, efterſom hans Aar vare fuldendte, Dagene forløbene, Tiden og Stunden kommen, behagede det den almægtige Gud at giøre en Ende paa ıll hans Bedrøvelſe, idet han maatte mit-vaters opſluges af de grumme Bølger, formedelſt en Hvirvel-Vind, ſom der berettes, og der opgive ſin Aand".[31])

Jørgen Daa's Kiste blev bisat ved Forældrenes i Herlufmagle Kirke, og paa hans Ligsten læser man, at han „blef ved en haſtig oc ulychelig Hendelſe paa Vandet imellem Aſſens oc Haderslef, Aar 1652, d. 30. Junj".[32])

Da Jørgen Daa saa pludselig var kommen afdage, kun 28 Aar gammel og ugift, samledes de efterlevende Søskende paa Borreøy til „Søſchendeſchifte".

Foruden Halvbroderen Oluf, der under Jørgens Mindreaarighed og langvarige Ophold i Udlandet som hans beskikkede Værge havde varetaget hans Interesser vedrørende Gaarden, var Brødrene Valdemar og Kristian personlig tilstede ligesom Søstrene Elisabet og Ide, der begge paa den Tid var Enker. Elisabet havde været gift med Jakob Ulfeldt til Bavelse, en Søn af Rigshovmesteren, og Ide var Enke efter Kristian Holck til Lyngbygaard.

Derimod var Søstrene Dorte og Hille-

borg ligesom deres Mænd, Gregers Krabbe til Torstedlund og Jakob Grubbe til Røgle og Aggersvold, forhindrede i at møde selv og maatte derfor sende Befuldmægtigede.

De blev da enige om, at Borreby Hovedgaard skulde tilfalde Oluf og Valdemar, som skulde dele alt, baade Bygninger, Marker, Skove og Bøndergods, lige imellem sig.

For Valdemar Daa, som nu var en Mand paa 36 Aar, begyndte hermed et nyt Afsnit af hans Liv.

Omtrent en Fjerdingvej søndenfor Skelskør, ved en lille Vig af Fjorden, ligger den gamle Herregaard Borreby.[33])

Sagnet fortæller om en Høvding og Sørøver Stig, som havde bygget sig en stærk Borg paa den skovklædte Halvø imellen Vigen og Storebælt; i Vigen med det snævre Indløb havde Skibene en skjult og godt beskyttet Havneplads, naar de ikke var ude paa Strandhugst, og Skovens mægtige Egestammer ydede godt og rigeligt Materiale til Bygning af nye og Reparation af de gamle Fartøjer.

Der var dem, som mente, at den omtalte Høvding var ingen ringere end den berømte Marsk Stig Andersen, der ligesom andre af de fredløse efter Mordet paa Erik Glipping drev Sørøveri paa deres eget Lands Kyster; men det er nu ikke saa sikkert.

Hvorom al Ting er, Halvøen fik Navnet

igsnæs, og det har den beholdt til vore der.

Den gamle Sørøverborg sank i Grus, men ı ny rejste sig Øst for Vigen, og allerede fra idten af det fjortende Aarhundrede nævner ımle Dokumenter Adelsmænd, som ejede Burgby". Mod Slutningen af Dronning Marretes Regering kom Gaarden under Roskilde ispestol, og i næsten halvandet Aarhundrede ar den Sæde for Roskildebiskoppernes Lensıænd. Saa kom Reformationstiden, hvor irkegodserne blev inddragne under Kronen, g Borreby tilhørte Kong Kristian d. 3., ıdtil han 1556 solgte den til sin Kansler, Joan Friis.

Den gamle Hovedbygning blev ødelagt ed Ildsvaade, og Kansleren opførte en ny og ıngt prægtigere, den samme, som staar endu. Den nye Bygning kom til at ligge lidt ordligere end den gamle, og Grunden blev estnet med Kampesten og Pæleværk. Til lurene benyttede Johan Friis dels de store øde Sten fra den gamle Borg, dels Murstenene ra „Vor Frue Kloster" i Skelskør, som han avde faaet til Nedbrydning. Ogsaa Klosterirkens Ligstene maatte gøre Nytte, og saaedes gik det til, at man paa Trappetrinene i Hovedtaarnet kunde læse Navne paa forlængst fdøde Klosterbrødre.

Johan Friis' Borreby var en stolt tre

Etagers Bygning, omgiven af stensatte Borggrave, med Trappetaarn mod Syd og tre mindre „Runddele“ mod Nord. Gennem Døren paa Trappetaarnets østre Side var den eneste Adgang, og Døren kunde udvendig spærres med et stærkt Faldgitter, indvendig med en mægtig Egetræs Bom, som blev skudt for hver Aften.

I de store, hvælvede Kælderrum laa Borgens Forraad af Spise- og Drikkevarer gemt bag Laas og Slaa, og under de to Hjørnetaarne var der to skumle Fangehuller med Stensæder, Jernlænker og svære Egetræsdøre, som kunde drejes tilbage i Muren.

Det første Stokværk var Familiens Beboelsesrum, høje til Loftet med tavlede Flisegulve, presset Gyldenlæder eller mønstrede Porcellænsplader paa Væggene, svære, udskaarne Egetræsmøbler og smaarudede, dybtliggende Vinduer i de favnetykke Mure.

For Datidens Herreborge var Sikkerhed i Ufredstider det vigtigste. Fordringerne til den daglige Bekvemmelighed var ikke saa store, og Luft og Lys fik man sagtens nok af.

Gik man højere op i Trappetaarnet kom man til Festsalen, som indtog hele det andet Stokværk, en mægtig Sal, som man ved højtidelige Lejligheder forsøgte at opvarme med store Brændeknuder, der flammede i de to Kaminer ved Salens Ender. Naar Riddere og

res Damer i pragtfulde Dragter af Silke og øjl samledes her til Fest, og Vokskerterne r tændte i de svære Metallysekroner, straalede æggenes brogede Tæpper, de lange Bænkes oderede Hynder, Gulvets Flisetavl og det alede Bjælkeloft.

Fulgte man saa Taarnets Vindeltrappe ndnu højere op, kom man til Krigsfolkenes aabenhal, paa hvis store Kamin man i Ufreds- id kunde koge Vand og varme Olie at hælde ennem Skoldehullerne ned paa Belejrerne, m de skulde fordriste sig til at berende Borgen, og fra Skydeskaarene paa Vægter- angen kunde Falkonetter og Hagebøsser sende jenderne deres Hilsen med de nystøbte Bly- ugler.

Hvad man ved om det gamle Borreby og ets Ejere, skylder man navnlig et Manuskript, om nu er havnet i Provinsarkivet. Det er ndda kun en Afskrift — Originalmanuskriptet rændte med Sorø Amtsarkiv i Begyndelsen f forrige Aarhundrede.[34])

Manuskriptet fortæller først, at der til aarden, da Johan Friis fik den, hørte en ille Bondeby, kun seks smaa Huse; men, da Kansleren havde opført den nye, prægtige Hovedbygning, „efter de Tiider et Mæsterstykke", nedlagde han Bondebyen og satte Gærder af Sten om Marker og Enghave. Han vilde gøre Borreby til en af de bedste Avlsgaarde i

Landet, og det lykkedes ham fuldtud. Den kunde tilsidst maale sig med Antvorskov og Giorslev som „den 3de navnkundigste i forrige Seculo".

Saa berettes der, at et af Værelserne i den mellemste Runddel var Gaardens Arkiv eller „Brevekammer", som det dengang kaldtes, og der hang under det hvælvede Loft en Klokke, „kan ikke vides, til hvad Brug".

Da Kristian Friis, som havde arvet Gaarden efter sin ugifte Farbroder, og som ligeledes var Kansler, i Sommeren 1616 laa paa sit Dødsleje, sagde han til sin Hustru, Fru Mette Hardenberg, at hun, naar hun hørte Klokken i Brevkammeret, maatte være beredt til at følge efter ham.

Netop et Aar senere sad Fru Mette en Aften i et Værelse ved Siden af og spillede Kort med nogle andre Adelsdamer, da de pludselig hørte Klokken i Brevkammeret. Mette Hardenberg lægger Kortene fra sig og faar netop sagt: „Nu er det min Død!", saa sprang hendes Næse op at bløde, „saa vehement, at det fuusede ud baade paa Bord, Benck og Gulvet", og det blev hendes Død.

Manuskriptets unavngivne Forfatter tilføjer, at han selv i sin Ungdom har set Blodpletterne paa Gulvets Stenfliser, og, „hvor tit det var toet, kunde det dog aldrig ret toes af".

Foruden den egentlige Hovedbygning, „det

re Hus", var der paa den modsatte Side af
rggaarden opført en to Etagers Længe, hvis
erste Stokværk var en eneste stor Sal, og de tolv
kke Loftsbjælker i denne Sal var kunstfærd-
t udskaarne med forgyldte Figurer paa
nnoberrød Grund; hver Bjælke var nemlig
lender eller „Primstav", som det hed, for en
Aarets tolv Maaneder.

For Enden af denne Længe hævede sig et
jt, ottekantet Taarn med et anseligt, kobber-
kt Spir paa, og dette Taarn havde „det store
us" ikke Mage til. Af hele denne Bygning
nu kun tilbage en Gavlmur i det ene
jørne af Borggaarden.

Som allerede omtalt gik Borreby, da Kri-
tian Friis og hans Hustru ingen Børn
avde, efter deres Død over til Kanslerens
øster, Dorte, som var Enke efter Oluf Daa;
fter deres Søn, Rigsadmiral Klavs Daa,
avde Jørgen, hans yngste Søn, arvet den, og
ed hans pludselige Død 1652 blev den
elt imellem Brødrene Oluf og Valdemar.

Det citerede Borreby-Manuskript giver
lgende Fremstilling af Borreby Hovedgaards
vergang til Brødrene Daa:

„Da Waldemar og Christian (!) Daae
efter deres Faders (!) Død kunne icke blive enige
om, hvoe der skulle have Borrebye eller beholde
den, deelede de den, Marckerne og Bønderne ad,
saaat hver vidste, derudi hvad sit var. Byg-

ningen deelede de saa, at den, som fik det store Huus, skulle icke have videre af Bygningen, men bygge sig selv en Ladegaard til sin Avl, og den anden besidde ald den øvrige baade Ladegaard og Borregaard, hvorpaa Waldemar Daae, den ælste, toeg det stoere Huus og byggede sig en Ladegaard paa den anden Siide af Gaarden, muuret mellem Stolperne. Christian Daae fik da den anden Bygning paa Borregaarden med Ladegaarden; men som Taarnet med Spiiret var deriblandt, fortrød siden Waldemar Daae derpaa, at Christian havde den Anseelse med Taarn og Spiir, som icke var paa det større Huus, hvorfor, der Christian Daae var engang nogle Uger borte i Fyen eller Jylland, lader Waldemar Daae ved Folck og sine Bønder nedtage Spiiret og afbryde Taarnet til Grunden, og det blev derved".

Manuskriptets Forfatter har her forvekslet Oluf Daa med den yngre Halvbroder Kristian,[35]) ligesom han urigtigt angiver, at Brødrene arvede Gaarden efter deres Fader.

For en halv Snes Aar siden blev Borrebys Arkivalier deponerede i Provinsarkivet af Gaardens nuværende Ejer, Kammerherre Castenschiold; men det er ikke meget, der er tilbage af de utvivlsomt yderst interessante gamle Dokumenter, som Borrebygaards Arkiv har indeholdt paa Valdemar Daa's Tid, og det er let at forstaa, saafremt det virkelig er

aet til, som Borreby-Manuskriptet for-
ller.

Ifølge Manuskriptets Beretning stod der i revkammeret i den mellemste „Rundbeel“ tre ore Jernkister, „enhver af dem 3 Allen lange og rover, 5 á 6 Quarteer breed og ligesaa høy, i min ngdom de tvende meſten fulde af Brevſkaber, baade articularia og i Riigets affaires, endog Chri- tiani Quarti egenhændig ſkrevne Ordre til Rigs dmiralen Claus Daae udj Søeſlaget med de Ham- urger, hvorledes Ordrene til Bataillen ſkulle være med ſkibene, hvilke der ſkulle attaquere, og hvilke der ulle undſætte. Et Brev om Printzen, ſom ſkulle gaae l Holland med et Skib, ſamt at Kongen havde flyet am 1000 Rd. in ſpecie med ſig; et om en Cuir- sſe, ſom Kongen havde leveret en Officier Penge til, s var icke forſkaffet. Disſe har ieg havt i Hæn- erne der og læſt i mine uforſtandige Barne lar i Waldemar Daas Tid, men havde ingen ftertanke eller Forſtand uden ſom et Barn.

Men derefter, da Nøglen altiid ſad i Breve Kam- meret, og der var intet andet derinde, toeg enhver der- f til at ſvøbe udi og bruge ſom Maculatur, og tilſidſt od Ridefogden, Peter Roſenmejer, Kiſterne ſlaae i Stycker og forbruge Jernet af dem, ſom var ſaa tykt om Stang Jern, at endog nogle ſagde, han lod der- med eller deraf giøre Hæſte Beſlag, og, ſaavidt jeg kan lutte, var disſe fornævnte Kiſter ſadt derind, førend Muuren var opført, thi Døren var kun en liden lav Dør, icke uden en Alen breed“.

De faa gamle Borreby-Dokumenter, som har undgaaet Ødelæggelsen, er dog heldigvis tilstrækkelige til at give ret nøjagtige Oplysninger ikke blot om Skiftet efter Jørgen Daa, men ogsaa om adskillige andre Punkter vedrørende Gaardens Historie paa Valdemar Daas Tid.

Der er da først „Borrebyegaardts Jordebog, huor effter samptlige erlig og welb:, nu sallig Jørgen Daa aff Borrebye hans kiere Sødschende och Arffvinger haffr vedtagen att deelle och schiffte dend sallig Mandts Jordegoedts imellem hueranbre, foretagen och til Ende giort dend 6 Xbris 1652".[36])

Denne gamle Jordebog giver en detailleret Oversigt over hele det til Borreby Hovedgaard hørende Gods med Marker, Skove og andet Tilliggende, og en nøjagtig Fortegnelse over alle Godsets Bønder, deres Jordlodder og Landgilde, og det var paa Grundlag af denne Jordebog, at Delingen blev foretagen.

Saa ligger der to Dokumenter, som er stærkt medtagne af Luft og Væde. Deri er de to „Broderlaadder" nøjagtigt specificerede, og disse Papirer er underskrevne af de efterlevende Søskende.

Paa det ene Dokuments Omslag staar der: „Denne Laad er thilfalden voriss k: Broder Oluff Daa" med egenhændige Underskrifter af „Oluff Daa, Woldemar Daa, Elizabett Daa, Ide Daa". Paa Omslaget af det andet Do-

ıent er det ikke angivet, hvem denne Bro-
lod skal tilhøre, men et Papir, som senere
l blive nærmere omtalt, giver en aldeles
lidelig Beretning om, hvorledes Borreby
v delt ligelig imellem Oluf og Valdemar,
at hver fik Halvdelen af Gaardens 103
ıder, 2 Skp. Hartkorn.

Endvidere staar der, at de to Brødre blev
ge om, at Oluf, som var Enkemand, skulde
ve den mindre Hovedbygning til Beboelse,
n til Gengæld alle Ladegaardens Huse; saa
ılde Valdemar bo i den store Hovedbyg-
ıg, og foruden den kun have et Par mindre
gninger ved Borggaarden til Køkken, Bryg-
s og Vaskehus.

Borrebys værdifuldeste Tilliggende var
ivlsomt de prægtige Skove, navnlig Skoven
ı Stigsnæs, Egeskoven og Gedehaven.

Den største var den gamle Skov paa Stigs-
s; men ogsaa de to andre var ret anselige.
rrebygaards samlede Skovareal var paa den
l vurderet til 700 „Suins Oldenn" eller om-
nt 15 Tdr. Hartkorn, idet 48 Svins Olden
ırede til en Tønde Hartkorn.

Som allerede omtalt, havde Oluf Daa
t Tilsyn med Borreby, medens Jørgen var
ndreaarig og i Udlandet.

I en gammel Herredsbog for Vester-Flakke-
rg Herred [37]) finder man en Kopi af et
ldsbrev for Sognepræst Lavrits Eriksen

til Magleby Kirke, hvortil Borreby Hovedgaard havde „jus patronatus“, og denne Skrivelse, som er dateret Borreby d. 11. Juli 1641, begynder saaledes: „Jegh Oluff Daa till Holmegaard, min k: Broders, Jørghen Daas s till Borrebye, hans tilforordnede Verge, kiendis och her med vitterligt giør, at haffue paa bemelte min k: Broders Veigne, som plenum jus vocandi haffuer til Magleby Kierke, och med hans eged Samtycke confirmerid och stadfest hæderlig och vellærd Mand, Her Lauritz Erichsen, forige Capelan till Herlufsholm, at maa og schall verre ret Sognepræst till forn. Sogn, effterson hand aff mig, paa forn. min kie. Broders Veigne, dertill retteligen er vocerid, kalded och udvalt, och tilforn aff Superintendenten her offuer Sielands Stifft ordinerid“.

I samme Herredsbog findes en „Copie aff velbiurdige Oluff Daass Stadfestning paa dend nye Præstegaard i Maglebye“, dateret Borreby d. 9. Maj 1643, og heri hedder det bl. a., at „effterdi forn. Sogns Præstegaard nuhe er saa øde, at dend gandsche schall repareris och opbygiis, haffuer ieg paa min k: Broders, Jørghen Daas Veijne samtygt och bevilged Maglebye Sognepræst en Præsteresidents at maa opbygge, Vesten for Maglebye Kirke paa een Tofte Jords Plats, nu liggendis till Marqvard Clausens och Niels Huggers Gaard i Maglebye, som strecker sig med sin Lengde i Sønder och Nöer fra Marqvard Clausens søndre Hauffuegierde till nedenfor dend lilde Mose, som Høffded møder, samme-

ledis i Breden fra det vestre Maglebye Vannghe Gierde til Peder Matsens Toffte Ager, vesten for Kircken, och derpaa en loulig Præstegaard at opbygge".

Oluf Daa var nu en ældre Mand paa omtrent 46 Aar, og han havde haft adskillig Modgang.

Han var beslægtet med Korfits Ulfeldt og en god Ven af ham. Saalænge derfor den mægtige Rigshovmester, der som Kristian d. 4.'s Yndlingsdatters Gemal kunde holde mange Venner under sine beskyttende Vinger, stod ved Roret, havde Oluf Daa ingen Nød. 1645 blev han saaledes udnævnt til Kommandant paa Møen, og et Par Aar efter Tronskiftet fungerede han som Rentemester hos Kong Frederik d. 3.; men ved Ulfeldts Fald mistede han sit Embede. Kort Tid efter at Ulfeldt havde forladt Danmark, besøgte Oluf Daa ham i Stralsund, og ved den Lejlighed skrev Rentemester Peder Vibe om ham, at han altid havde været noget ilde forvaret i Hovedet, og at det nu brød rigtig ud. Nogle Ytringer i et Par bekendte Breve fra Oluf Daa maa snarere opfattes som Beviser paa hans overdrevne Adelsstolthed. I et af dem hedder det saaledes, at Kongen ikke burde høre paa Bagvaskere, men hellere paa „ces nobles, dont on connait la race, la grandeur, la renommée, les vertus et les services

Holsten eller at vove noget Slag med dem, undrendte Adelen og deres Folk tilligemed Sognerytterne, som da af hvert Sogn var udskrevne, og fortælles, at Valdemar Daa paa Lerkenfeld, som og var med, undrendte i en Sko og en Støvle".

Det synes, som om Kompagniet ved den Lejlighed blev sprængt; i Slutningen af Aaret omtales Valdemar Daa som Officer ved Herman Kaas' Eskadron paa Lolland, og dermed ophører de sparsomme Meddelelser om hans militære Virksomhed.

Valdemar Daa var, som sagt, nu en Mand paa omtrent 37 Aar. Saavidt man kan slutte af ganske enkelte Bemærkninger i gamle Krøniker, var han en middelhøj, kraftig Skikkelse, stolt og paastaaelig og udholdende til at forfølge en engang fattet Beslutning. Fra sin Barndom af var han vant til et velhavende Herremandsliv, og han var vistnok meget lidt tilbøjelig til at slaa af paa sine Fordringer til Livet. Det var da ganske naturligt, at han, da de pengeslugende, uheldige Krige medførte daarlige Tider, navnlig for de adelige Godsejere, maatte faa en haard Kamp at bestaa.

Det selskabelige Liv paa Borreby kostede mange Penge, Landbrugsprodukterne blev daarligt betalt, de langvarige Krige havde lagt Beslag paa en stor Del af Godsets unge Arbejdskraft, Bønderne havde ondt ved at betale deres Landgilde, og Valdemar Daa var ikke

;en haard Herremand — men Penge skulde
ı skaffe. Allerede tidlig begyndte saa Valde-
.r Daa at hugge af de prægtige Skove, som
under Gaarden.

Der staar derom i Borreby-Manuskriptet:
;aldemar Daa var ellers den, som for Alvor
)e Haand paa Skoven til Borrebye og var Aarsag
at det beste blev borte deraf, da der udi Gedehaven
Eegeskoven var Capital Eegeskov foruden ellers over-
paa Stiesnæs".

Mange andre Herremænd, hvis Skove laa
cvemt for Skibsbyggeri, byggede Orlogsskibe
kongelig Majestæt, og det vilde Valdemar
.a ogsaa forsøge.

Saa faldt det ene gamle Træ efter det
det. Der skulde bygges et Krigsskib „paa
Fordeck", og dertil gik meget og godt Tøm-
r.

Der blev arbejdet med fuld Kraft, omsider
d Skibet færdigt og pudset paa Beddingen,
saa kom en af Kong Frederik d. 3.'s
officerer til Borreby for at undersøge, om
ongen kunde være tjent med at købe det.

Men først maatte Officeren bese Gaardens
erligheder, Staldene ikke at forglemme.
mukke Heste var noget, Gæsten forstod sig
aa, og der saa han i Valdemar Daa's Stald
t Par pragtfulde sorte Hingste, som stak ham
vært i Øjnene.

Saa besaa man Marker og Skove og det

kostbare, nye Skib paa Beddingen og paa Vandet; men Søofficeren kunde ikke faa de sorte Hingste af Tankerne: dem maatte han have.

Det var let nok at mærke, hvor Officeren vilde hen; men det var nu ikke efter Valdemar Daa's Hoved: Skibet var det, han vilde af med, Hingstene skulde blive, hvor de var.

Saa blev Orlogskibet paa de trende Fordæk ogsaa, hvor det var.

Søofficeren opdagede nu, at „Skibsbyggerne havde forseet sig, at det kunne icke sejle godt, men huggede foran", rejste skyndsomst fra Borreby og sagde Kongen den Besked, at Skibet var ubrugeligt. „Havde Ridder Daa spændt Hestene for Skibet, var det nok bleven ført ind i Kongens Orlogshavn", mener en samtidig Krønike.

En noget senere Beretning om denne Begivenhed lyder saaledes:

„At paa Stisnæs, vore Naboe-Folck, har været stor Skov, vidner Hr. Woldemar Daaes, Herre til Borreby paa Stisnæs, hans Skibsbyggerie; han, som, en Søn, som menes, af den store Rigens Admiral Claus Daae, og havde nogen Smag paa Skibs Væsen og Byggerie, havde en prægtig Skov paa Stisnæs, fik i Sinde at bygge et Orlog-Skib ved Gede-Haven paa Stisnæs, i Tanke, han af Kongen skulle faae det vel betalt; men hans Facit slog ham Feil, han ruinerede sin Skov i Bund og Grund, saa der er nu ikke

Skov mere uden ganske lidet, og ikke haves fornøden Ildebrand til Gaarden; Stædet kaldes endnu Eege-Skov, men Skoven er borte, og nu pløjes og saaes der.

Hans Orlog-Skib havde sine Fata: Den kongel. Søe-Officier, som var udsendt paa Kongens Vegne at besigtige dette rare og store Skib, fik just i Ojesyn et Par smukke Heste paa Daaes Stald, hvilke han roste meget og var forelsket udi, og enhver kunde let giette hans Mening; men den modige Woldemar, hvis gamle Adels-Mod overgik saa vel Forstand som Interesse, ville ikke forstaae Søe-Officierens rette Mening eller det gamle Ord: Ich wat und Du wat; altsaa blev Skibet kient udygtig til Kongens Tieneste. Han skal siden af Overmod have solgt det, som menes, til en Udenriigs Stad, og saa got som givet det bort for en ringe Summa".[21])

Det omtalte Skibsbyggeri maa have fundet ted i Begyndelsen af Tredserne. Magleby Kirkebog giver nemlig den Meddelelse, at der l. 12. August 1663 er begravet en Mand, „som arbeydet paa welbr: Woldemar Daas Schib".

At det har taget stærkt paa Skoven, viser Matriklen over Korsør Amt for 1664, hvoraf der findes en Udskrift mellem Borrebys Arkivalier.[41]) Gaardens samlede Skovareal anslaas her nemlig til 400 Svins Olden, medens det tolv Aar tidligere var ansat til 700 Svins Olden.

Matriklen viser forøvrigt, at Gaardens Ejendomsforhold dengang endnu var uforandrede. Oluf og Valdemar havde hver sin Halvpart; dog var navnlig Olufs Part allerede stærkt behæftet.

Han havde, som tidligere omtalt, ved Korfits Ulfeldts Fald mistet sit Rentemesterembede tilligemed den største Del af sin Formue og havde endogsaa en Tid maattet opholde sig udenfor Danmark. For et Par Aar siden var der bleven gjort Udlæg i hans Godser, og netop i Aaret 1664 maatte han mageskifte Holmegaard til Kronen mod det langt ringere Hevringholm i Nørrejylland, en af Kai Lykkes konfiskerede Gaarde.

Oluf Daa var nu en næsten 60-aarig Mand, hans Hustru var død for mange Aar siden, og Livet havde taget haardt paa ham.

En samtidig Krønike fortæller, at saavel Kongen som en stor Del af Adelen paa den Tid var i en næsten bundløs Gæld, og mangen Herremand kunde kun rejse Penge mod baade Kavtion og Pant. Som et enkelt Bevis paa, hvor hurtigt Jordens Værdi forringedes, skal blot anføres, at et Jordstykke, som i Aaret 1653 var vurderet til 100 Rdl. pr. Tønde Hartkorn, omtrent fyrretyve Aar senere blev solgt for 5 Rdl. (!) pr. Tønde Hartkorn.

Kongens og Kirkens Anparter af Gaardenes Indtægter maatte betales i rette Tid; men

tidt meget vanskeligt at faa Land-
ıddrevet fra de forarmede Bønder.
aa Valdemar Daa's Svigerfader,
nle Jørgen Kruse, var det gaaet
Han havde oprindelig været en vel-
Mand, men havde som saa mangfoldige
ıf Landets større Herremænd mistet
Parten af sin Formue under den øde-
e Krig med Karl Gustav. Han bo-
eligvis nu paa Borreby, i al Fald døde
først paa Vinteren 1666 og blev bisat
by Kirke. Kort førend han døde, var
ven gjort Indførsel i hans Gaarde, og
rne fragik Arv og Gæld efter ham.
Aarstid senere mistede Valdemar
ı sin Hustru. Fru Else var knap 40
nmel og, uagtet hun havde født tretten
ndnu kraftig og ungdommelig, da hun
; døde og blev begravet ved Siden af
i Magleby Kirke. „Den danske Atlas"
„Frue Elſe Kruſe Jørgensdatter, Vol-
Daae til Bonderup" som bisat der.[42])
t Ægteskab med Else Kruse havde
ıar Daa haft tretten Børn, seks Søn-
syv Døtre.
ıvs, Jørgen, Else Sofie, Kristian,
Ide, Enevold og Ide Dorte hed de
ste; men deres Fødselsaar kendes ikke.
l er de fem yngste Børns Fødsel og

Daab noteret i Magleby Kirkebog, som først begynder med Aaret 1658.[43])

Kirkebogen fortæller:

„1658, Dom. 23 post trinit., jndfalden dend 15. Nob., døbt welbr. Woldemar Daa's Søn paa Borreby, Gregers Daa, fødd d. 1. Novemb. ved 8 slett om Aftenen.

1660. Die 18. Maij døbt welbr. Woldemar Daa's Barn paa Boreby, ved Naffn Jomfru Jngeborre Daa, født den 13. Maj om Aftenen ved 9 slett. Frue Marie Ulfeldtt bar det.

1661. Søndagen imellum Juell och Nytaarsdag bleff welbr. Woldemar Daas Barn døbt paa Borreby ved Naffn Johanna Catharina, som bleff fød den 28. Decemb. om Morgenen, ved Klochen var 4 slett. Och bar dett till Daaben Frue Marie Ulfeldtt.

1663. Skierthorsdag døbt welbr. Woldemar Daass Barn paa Borreby ved Naffn Lizabeth Dorte Daa, er fød d. 31. Martj ved 6 slet om Eftermiddagen.

1666. Die 19. Novembr. døbt welbr. Woldemar Daa's Søn paa Borreby, bleff kaldett Jørgen Henning. Velbr. Jomfrue Anna Margrete Kruse bar dett. Och bleff hand fødtt til Verden Natten tillforn, der Klochen var ved to slett".

Det synes, at det navnlig har været det

r omtalte, mislykkede Skibsbyggeri, der har
ivet Valdemar Daa et økonomisk Knæk,
om han ikke har kunnet forvinde; fra den
id begynder han en uafbrudt Kamp mod
ekuniære Vanskeligheder, og det var utvivl-
omt dem, som bragte ham ind paa det Skraa-
lan, der førte til hans som til saa mange af
ans Standsfællers Ruin.

Naar det egentlig var, Valdemar Daa
or Alvor begyndte at blive Alkymist, ved
ıan ikke; men det var paa den Tid ret al-
ıindeligt, at adelige Herremænd forsøgte sig
om „Guldmagere“ for muligvis at ophjælpe
eres medtagne Finanser.

Uagtet Kemien i den sidste Halvdel af
et 17. Aarhundrede begyndte at føle sig som
n virkelig Videnskab og stadig mere tog Af-
tand fra de ofte ukyndige „Guldmagere“,
ortsattes dog omkring paa Herregaardene
om ved Hoffet de kostbare Forsøg paa at
remstille Verdens mest attraaværdige Vid-
ınder, „de vises Sten“.

Alkymien, denne mystiske Kunst, hvis
Spor kunde følges tilbage til den graa Oldtid,
som havde indtaget en saa fremtrædende Plads
ved Mavrernes spanske Højskoler, og som var
bleven knæsat af alle Middelalderens frem-
ragende Naturkyndige, havde endnu langtfra
mistet sit Herredømme over Sindene. Den

fristende Tanke at kunne fremstille Guld ‹
Sølv ved Forvandling af mindre værdiful‹
Metaller var det ikke saa let at faa Bugt me
Man havde hørt og læst altfor mange Bere
ninger om, hvorledes Kvægsølv, Tin og Bly
store Masser var forvandlet til skinnende Søl
og Guld blot ved Hjælp af nogle faa Korn
et rubinrødt Pulver eller nogle Draaber af e
hemmelighedsfuld Vædske, og selv om man
de fleste Tilfælde havde ladet sig narre af b
drageriske „Adepter“, var dog jævnlig Meta
forvandlingen bleven nøje iagttaget og o
hyggeligt prøvet af Mænd, om hvis Dygtigh
og Paalidelighed man ikke kunde tvivle.

Det var kun sørgeligt, at de alkymistis
Skrifter med deres billedlige Udtryksmaa
sære Betegnelser og besynderlige Tegn v
saa vanskelige at tyde; men det var egent
ret naturligt, om de udvalgte, der havde Nøgl
til den største af alle Hemmeligheder, vil
beholde den for sig selv.

Indtil Reformationstiden havde det nav
lig været gejstlige Personer, der sad inde me
Kundskaber i denne som i andre Retninge
og mangt et Kloster havde været de gamme
ægyptiske Præsters og mavriske Lægers Ar
tager. Efter Reformationen, da Adelens Søn
ner under deres Studieophold ved de berømtest
Universiteter ogsaa gjorde Bekendskab me
Alkymi, var det især fyrstelige Personer ‹

adelige Herremænd, som bevarede Troen paa „den hermetiske Kunst". Alkymistiske Selskaber blev stiftede, alkymistiske Laboratorier blev indrettede med stor Bekostning, og saagodtsom ethvert evropæisk Hof havde sin Hofalkymist.

Som tidligere omtalt havde Kong Kristian d. 4., hvis praktiske Blik utvivlsomt skimtede den Betydning, Kemien vilde faa for det daglige Liv, ved sit Yndlingsslot Rosenborg ikke blot indrettet et „Destillerhus", der under Dr. Peder Payngks Ledelse forsynede Hoffet med Medikamenter, Akvaviter og Kosmetika, men senere ogsaa opført et „Smeltehus", hvor han sammen med „Kunst-Kaspar" forsøgte at bringe det mest mulige ud af de guldholdige norske Sølvertser.

I Aarene 1640—43 fungerede Valdemar Daa jo som Hofjunker, og at han paa den Tid maa have gjort Bekendtskab baade med Peder Payngk og med Kaspar Herbach, kan der ikke være nogen Tvivl om.

Det er højst sandsynligt, at den unge Hofmand allerede dengang har begyndt at faa Interesse for den Kunst, som mange Aar senere skulde optage ham saa stærkt og skuffe ham saa dybt.

Imidlertid maatte Valdemar Daa's Udnævnelse til Løjtnant, hans snart paafølgende Ægteskab, Tronskiftet, den nye Konges spændte

Forhold til Adelen og Livet som velstaaende Herremand foreløbig give hans Tanker andre Retninger, og saa kom senere Svenskekrigen. Københavns Belejring og Enevoldsmagtens Indførelse, som nødvendigvis maatte faa Interessen for Arbejderne i Laboratoriet til at træde i Baggrunden.

Selvfølgelig staar Valdemar Daa's Navn og Segl under Suverænitetsdokumentet af 1661; men iøvrigt findes han aldeles ikke officielt omtalt i denne kritiske Periode, hvor Adelen baade socialt og økonomisk fik sit Knæk. Saavel Adelens Eneret til Statslenene som dens Skattefrihed blev jo ophævede, og Landbruget betalte sig kun yderst slet, saa at flere af Landets adelige Familier blev aldeles forarmede. Da Adelen saa ogsaa efterhaanden blev næsten helt udelukket fra de overordnede Statsembeder og fra Hæren, trak mange af de adelige Herremænd sig tilbage fra Hoffet.

Frederik d. 3. havde i sin Ungdom tilegnet sig en grundig videnskabelig Dannelse og bevarede hele sit Liv igennem Interessen for flere af de Videnskaber, som repræsenterede det 17. Aarhundredes Lærdom. Ganske særligt interesserede han sig for Alkymi, og han arbejdede ligesom sin Fader og Forgænger ofte timevis i sit Laboratorium.

Kaspar Herbach assisterede Kongen i Smeltehuset og i Laboratoriet paa Københavns

Slot, og var, som tidligere omtalt, ogsaa i Udlandet paa Alkymiens Vegne.

Da Svenskekrigen og Enevoldsmagtens Indførelse var overstaaet, vaagnede Kongens Tilbøjelighed for Laboratoriet med fornyet Styrke, saa meget mere, som Statskassens bedrøvelige Tilstand nok kunde gøre en hurtig og rigelig Forøgelse af Statens Indkomster nødvendig.

1644 døde Kaspar Herbach, og, da Ole Borch saa et Par Aar efter kom hjem fra en seksaarig Udenlandsrejse for at overtage forskellige Professorater, bl. a. i Kemi, blev han tillige Forstander for det kongelige Laboratorium, som siden Payngks Død var bleven temmelig forsømt.

Borch roste i høje Toner en berømt italiensk Alkymist, Borri, som han havde gjort nøje Bekendtskab med i Amsterdam, og, da Kongen ogsaa af andre Danske, der nylig havde været i Holland, havde hørt mærkelige Ting om den fremmede Guldmager, fik han Lyst til at lære ham at kende og opfordrede ham til at besøge København.

I Efteraaret 1667 kom Borri da til Frederik d. 3.'s Hof, hvor han blev modtaget med stor Udmærkelse og opholdt sig i omtrent halvtredje Aar. Paa hans Foranstaltning blev der opført forbedrede Laboratorier, og det var Meningen for Alvor at tage fat paa

Guldfremstillingen. Den italienske Alkymi havde imidlertid mange Misundere, og, saa snart Kongen var død, forlod han skyndsom Danmark.

At Valdemar Daa har kendt Borri, ka der neppe være nogen Tvivl om, uagtet ma ikke kan fremføre bestemte Beviser derfor. D er i det hele taget beklagelig lidt, man ve om Valdemar Daa's som om saa mang andre af Datidens Herremænds Arbejder i Laboratorier, de ofte med stor Bekostni havde indrettet paa deres Gaarde, og hv mangfoldige af dem tilbragte de fleste af Dø nets Timer ved den „hermetiske" Ovn ell med anspændt Opmærksomhed studerende alkymistiske Forfatteres dunkle Skrifter, so lovede saa meget og holdt saa lidt. Det va let at forstaa, at de omhyggeligt undgik a udsætte deres Eksperimenter for de uindviede uforstaaende Nysgerrighed og ofte ondsinded Kritik.

Man maa dog erindre, at „Guldmageriet" ikke var det eneste, Alkymisterne gav sig a med. Der var endnu ikke trukket nogen skarp Grænse mellem Kemi og Alkymi, og de flest alvorlige Alkymister var mere eller mindr kyndige Kemikere.

Det var navnlig „Aquaviter og Parfumer" som dengang fremstilledes massevis i Herre gaardenes Laboratorier.

Alkohol var fra at være et Medikament allerede forlængst bleven et i lige Grad udbredt og misbrugt Nydelsesmiddel, og, for at dække den daarlige Brændevins simple Smag, tilsatte man mangfoldige Krydderier, Planteekstrakter og Sukker og fremstillede paa den Maade en Mængde forskellige „Eliksirer", som havde en udstrakt Anvendelse, og utallige var de Recepter af den Art, som cirkulerede mellem de adelige Herregaardsfamilier.

Ogsaa for vellugtende Vande og Salver havde Datidens dannede Personer af begge Køn stor Forkærlighed, og det var langtfra ualmindeligt, at man saa Familiens mandlige og kvindelige Medlemmer arbejde sammen i Herregaardenes Laboratorier.

For den uforstaaende Masse tog al saadan Virksomhed sig ud som noget hemmelighedsfuldt Giftblanderi, der aabenbart maatte være i nær Slægt med Guldmageri og andet Djævelskab, og mangen Herremand, som bryggede sig en kraftig Bittersnaps eller var ved at fabrikere et eller andet vellugtende Vand til sin Frues eller sine Døtres Hovedvandsæg, er sikkert af sine Bønder bleven antaget for en Guldmager, der var ifærd med at søge „de vises Sten".

Der staar i Borreby-Manuskriptet om Valdemar Daa, at han „blev formedelst sin Alchymie, da han laborerede derpaa i mange Aar, saa forarmet,

at han levede paa det sidste med sine 3de Pige Børn, Ide, Johanne og Ingeborg (!) Dorte, ret kummerlig paa Borreby, at han i min Tid om Vinteren laae ved Sængen hele Uger, icke af Sygdom, men af Mangel at faae sin Ildebrand bragt til Gaarden og blot for at holde sine chymiske Flasker i tempereret Warme".

Manuskriptets Forfatter, som just ikke udmærker sig ved uangribelig Nøjagtighed, lader dog kun Husherren holde Sengen, medens Døtrene faar Lov til at være oppe; men en anden Krønikeskriver, som rimeligvis har kendt Manuskriptet, lader ogsaa Døtrene ligge i Hi, naar Kulden var for stræng.

At Valdemar Daa paa Grund af Kulden skulde holde Sengen „hele Uger", saalænge der var Spor af Brændsel i Gaardens Nærhed, fordi han ikke kunde faa det „bragt til Gaarden", lyder ret usandsynligt. Rimeligvis er det en Misforstaaelse af Forfatteren, som ogsaa selv skriver, at det var for at holde de „chymiske Flasker i tempereret Varme".

Adskillige af de Recepter, som skulde give Anvisning til at fremstille „de vises Sten", fordrede en paafaldende lang Tid for at Stoffernes „Modning" kunde foregaa paa tilfredsstillende Maade, og forlangte tillige, at Modningen skulde finde Sted ved „tempereret Varme".

Disse to Fordringer blev lettest opfyldte,

aar man anbragte Kolben med Præparatet i
1 stedsebrændende Ovn, en saakaldt „Athanor“,
m benyttedes af Alkymisterne i forskellige
tørrelser og af forskellige Konstruktioner.
Iavde man imidlertid ikke en saadan Ovn til
Raadighed, kunde man nøjes med at bære
Glasset paa sin Krop indenfor Klæderne eller
ave det hos sig i Sengen.

Saa fortælles der, at Valdemar Daa
ngang virkelig „meente sig at være paa det nær-
este at blive en Adeptus, efter de rette Signa,
an syntes at have observeret dertil“.

De fleste Anvisninger til at fremstille
Tinkturen“ omtaler en hel Række Farve-
randringer, som skulde kunne iagttages,
vis Processen forløb paa rette Maade.

Det er neppe nødvendigt at gøre op-
ærksom paa, at de forskellige Anvisninger
eller ikke i den Henseende var overens-
temmende. Ifølge en tidligere omtalt gammel
Recept skulde Massen først blive sort, der-
fter hvid, saa antage mange forskellige
Farver og endelig blive rød — saa var Pro-
cessen lykkedes, og den røde Substans var
den rigtige „Tinktur“.

Det var formodentlig saadanne „rette
Signa“, Valdemar Daa ifølge Borreby-
Manuskriptets Beretning mente at have be-
mærket — endelig skulde hans Anstrængelser
maaske bære Frugt, og saa vilde alt blive

godt. Men som han da „med stor Glæde besaae sit Glas og vendte det i Hænderne, faldt det fra ham paa Gulvet og sloeges i Stykker, og han mistede derved sit store Haab, samlede dog sin Materie i et friskt Glas igen og begyndte sit Arbeyde paa nye, hvilket altiid blev forgiæves".

Imidlertid taarnede de pekuniære Vanskeligheder sig stadig uhyggeligere op.

Valdemar Daa havde ingen Lyst til at beskæftige sig med Gaardens Drift — Laboratoriet lagde Beslag paa al hans Tid og alle hans Tanker, og i Begyndelsen af Aaret 1671 gav han saa sin Andel i Borreby i Forpagtning til Frederik Kofod.[44])

Mellem de gamle Borrebydokumenter finder man Valdemar Daa's Eksemplar af Forpagtningskontrakten, som begynder saaledes: „Jeg Woldemar Daa till Baareby kiendis och hermed witterlig giør, att jeg haffuer vdj Forpachtning affstaaed till erlig och velacht Karl Friderich Kofoed min Gaard Baareby med ald Gaardsens Auffling, saa wit mig tilhørrer".

Frederik Kofod skulde oppebære hele Avlingen af Ager, Eng, Græsgange og Skovenes Olden; dog skulde Bønderne have Lov til at lade Kreaturer græsse i Skovene mod en passende Afgift.

Gaardens Besætning af „Queg och Fæmon" skulde takseres af uvillige Mænd og, naar

orpagtningstiden var til Ende, afleveres i amme Stand eller betales efter Takseringen, ned Undtagelse af, hvad Sygdom og Ælde avde bortrevet.

Foruden Ladegaardens Huse, som tidligere avde tilhørt Oluf Daa, skulde Forpagteren ave Lov til at benytte Oluf Daas Beboelses-ıs, hvis Værelser Valdemar Daa vilde de istandsætte, saa at de kunde beboes. oftet ovenover Beboelseslejligheden maatte an bruge til sit Korn.

Frederik Kofod skulde have frit Brænd-el fra de tilliggende Skove, og han skulde have psyn med Skovfogeden, „at iche formeget til ›pligt hugges“. Desuden skulde han have Ret il at fiske i Gaardens Grave og Parker og ave Tilsyn med Jagten, „huortil hannem er llat sin Bøese at føre, Krybeschøtter at hindre, som lerss Wildted wed Gaarden schulle ødelegge“.

Bønderne skulde drive deres Jordlodder, løje, saa, høste og køre ind, ligesom de kulde køre deres Korn til Nestved eller Korsør. Baade Gaardmændene og Husmændene skulde gøre Arbejde for ham en Dag om Ugen, „med Terschen, Agen eller andet Arbeide, aa och enhuer att kiøre aarlig tou Kiøbenhaffns Reiser“; men Forpagteren skulde passe paa, „dennem ei noget vbilligt att paalegge“.

Skulde Fredrik Kofod lide noget Tab

ved „Krigstilfald eller anden Hendelse", skulde han have en passende Erstatning.

Forpagteren skulde ogsaa have Tilsyn med Kirkeværgerne for Gaardens to Sognekirker og være Valdemar Daa's Fuldmægtig i juridiske Sager.

Ejeren forbeholder sig Græsning om Sommeren og Staldfodring om Vinteren for fire Køer og to Heste og paalægger Forpagteren „sine Folch att tilholde warligen med Ild och Liuss att omgaaes, att derved nest Gudts naadige Beschiermelse ingen Bløche eller Schade paakommer".

Naar Valdemar Daa er fraværende, har Frederik Kofod lovet at have Opsyn med hans Bolig og Ejendele, „att de ej aff onde Mennisker bordt stielliss".

Som Forpagtningsafgift skal betales 425 Rigsdaler aarlig, og Afgiften skal erlægges i de to Halvaarsterminer.

Endelig er der fastsat en Opsigelsesfrist af et Fjerdingaar, og Forpagteren skal da have Lov „uden ald Forhindring med sitt Goedts och Formue att fløtte, huortil Bønderne hannem schal verre behielpelig, til en af de nest hoes ligende Kiøbsteder".

Mellem Borreby-Arkivalierne findes en Kopi af Valdemar Daa's Jordebog, affattet i December 1671, og ifølge den beløber „Borreby Hoffuidgaard med Weyermøllen sampt jus patronatus till Magleby och Boeslund Kircher tillige med Hoffuid-

arbens underliggende Skove udj alt Hartkorn 135
d. 1 Scheppe".

Jordebogen giver en detailleret Oversigt ver de under Valdemar Daa's Part af aarden boende 37 større og mindre Gaardnænd og Husmænd, deres Jordlodders Størrelse g Landgildet*) for hver enkelt Bondes Vedommende, betalt i Rug, Byg, Havre, Svin, aar Gæs, Høns, Æg og Smør, og Dokumentet nder med nogle Linier skrevne med Valdear Daa's egen Haand: „Dette at være en ztig Copi aff min Jordebog, saa vit mig tilhørende , befreffter ieg med min egen Haand og Ziegenet. ctum Borreby, dend 8. December 1671.

Woldemar Daa, egen Handt".

Forpagtningsafgiften blev betalt i rette id, og Frederik Kofod gjorde sit bedste r at bringe Gaarden op; men „de vises Sten" lde ikke lade sig finde, skøndt Valdemar aa søgte den Dag og Nat i det skumle aboratorium i Taarnkælderen under Brevammeret.

Allerede i Foraaret 1671 var der bleven jort Indførsel „vdj velbr. Waldemar Daa's jordegods". [45])

*) Landgildet var beregnet efter følgende Takst: Tønde Rug, 1 Tønde Byg, 2 Tønder Havre, 2 Svin, Faar, 6 Lam, 12 Gæs, 24 Høns, Æg, Smør eller 2 Mk. Penge svarede til en Tønde Hartkorn.

Den afdøde Svigerfader, Jørgen Kruse, havde en halv Snes Aar tidligere udstedt en Obligation paa 1300 Rigsdaler til Københavns Universitet. Papiret var medunderskrevet af Valdemar Daa og Otto Powisch, som havde faaet et „Schadesløsbreff" for sin Underskrift. Jørgen Kruse havde imidlertid hverken kunnet betale Afdrag eller Renter, og et Par Aar efter var han død.

Saa havde Otto Powisch indløst Obligationen, hvis Beløb med 6% Rente og Omkostninger var vokset til 1818 Rdl. 13½ ß, og herfor var der gjort Udlæg i to Gaarde paa Stigsnæs, i Hovedgaardens Takst og i „jus patronatus" til de to Sognekirker.

To Aar senere var der bleven gjort Indførsel i to Gaarde i Magleby paa Fru Karen Marsvins Vegne for en Obligation, Valdemar Daa havde udstedt for ti Aar siden, og som lød paa 941 Rdl. med Renter og Omkostninger.

Saa opsagde Valdemar Daa sin Forpagter og forsøgte atter at drive Gaarden selv; men Kreditorernes Tal var stort, og nogle af dem tog hans „Plougfæ". Han udlejede Jorderne til Borgere i Skelskør og Bønder i Omegnen, han solgte sin store Ladebygning til Nedbrydning; men ligemeget hjalp det.

Af Valdemar Daa's to jydske Gaarde var Hessel allerede for nogle Aar siden gaaet

ver paa fremmede Hænder, og 1677 fik
ıstitsraad Peder Lerche Bondcrup ved Ind-
ırsel, sammen med en anden Kreditor, som
ın senere udløste for at sidde som Eneherre
ıa sit Lerkenfeldt.

Oluf Daa's Andel i Borreby var for
tørste Parten i fremmed Eje, og Valdemar
)aa's Andel, alt, hvad han havde tilbage, var
ıu stærkt truet.

Det har neppe været nogen behagelig Tid
for de tre Døtre, som boede hos Faderen paa
Borreby, den omtrent 30aarige Ide, den
20aarige Johanne Katrine og den atten-
aarige Lisbet-Dorte.

De uafladelige Pengesorger og det stadig
mislykkede Arbejde i Laboratoriet gjorde
Faderen mørk og indesluttet, og sjælden saa
de ham udenfor de bestandig tarveligere
Maaltider. Koldt og uhyggeligt var der om
Vinteren i de store, triste Værelser, og til den
tidligere Herregaardsselskabelighed var der
ikke Raad; dertil passede heller ikke det med-
tagne Bohave og Gaardens hele forfaldne Ud-
seende.

Og saa kom den uafvendelige Katastrofe. [46])

For mange Aar tilbage havde Valdemar
Daa laant 2000 Rdl. af en holstensk Greve,
Kristoffer Rantzow, og, da Gælden i For-
aaret 1673 var vokset til næsten 3000 Rdl.;

havde Daa maattet give sin Andel i Borreby som Pant.

Kristoffer Rantzow var død, Obligationen var bleven købt af Borrebys Nabo, Etatsraad Ove Rammel til Basnæs, og, da Summen i December 1680 med Renter og Omkostninger var løbet op til over 4000 Rdl., forlangte han Udlæg.

Lillejuleaftens Dag mødte saa paa Borreby Hovedgaard velbaarne Knud Urne til Juelskov og velbaarne Herluf Trolle til Snedinge. De var „aff Siællandzfars Landsting blefuen udmellede som Ridemænd at giøre welb. Hr. Etatzraad Ofwe Rammel Indførsel og Udlægg udj welb. Waldemar Daaes pantsatte Jordegods og andre hans Middeler og Formue".

Med Ridemændene fulgte Borrebys Birkefoged, Hans Hansen, og Etatsraad Rammels Fuldmægtig, Oluf Johansen.

Der blev da „icke alleeneste welbemte. velbr: Woldemar Daae forschrefne Tillkraff til Kiende gifuet, medens endog till dess Betahling Udleg eschet".

Valdemar Daa hentede fra sit Brevkammer gamle Kvitteringer: han havde ærlig og redelig betalt sine Renter indtil „Hellig tre Kongers Dag" 1676 — saa havde han ikke kunnet betale længere, og Penge havde han ingen af.

Udlæg var Ridemændene nødte til at gøre, men „saasom Juulehelligt saa hasteligen tillstundede,

g ellers formedelst anden wigtig Forhindring", blev ;agen udsat til efter Nytaar.

D. 29. Januar 1681 fik saa Borrebygaard let samme Besøg, og, da Ove Rammels 'uldmægtig havde „produceret den Prætension, om hand paa sin Herres Weigne kunde hafue" og lesuden „een skrifftlig Begiering, at Indførsselen naatte skee udj all Borrebyes Biugning, baade udj Borgergaarden, saa og Ladegaarden saa wel som og udj det øfrige", blev der foretaget Udlæg i Rub og Stub.

Først var der „det stoere Huus, som staaer paa Woldstædet, item twende Huuse udj Borregaarden, det eene kaldes Fadebourshuuset og det andet Brøggers- og Kiøckenshuuset sampt Waschenhuuset, som staaer paa Hiørnet imellem fornefnte twende Huuse".

Det blev bemærket, at disse Huse befandtes „ofuer alt af saa stoer een Brøstfeldighed, saa at till dets Reparation behøfwes een anseelig Bekostning".

Saa var der de Bygninger, som tidligere havde tilhørt afdøde Oluf Daa, „og som nu forregifwes welbemelte welbr: Woldemar Daae sig at skall hafwe tilforhandled, nemblig af Borgegaarden det Huus, som Kircken udj staaer, som strecker sig udj Sønder og Nør og ellers udj sin Lengde og Brede, ligesom det nu forefindes; udj Ladegaarden alle de Huuse, som der sammesteds nu findes, og ligesom de begrebne ere".

Det hedder dernæst, at „forschrefne Huus udj Borregaarden icke alleeneste befindes meget brøstfeldig

baade paa Tag, Loffte, Dørre, Windver og andet, medens dend største Deel af Ladegaardtshuusene endog befindes afbrudt og needfalden at wære, ja endogsaa gandsche ruinerede, saa at Ofuerdelen af een af samme Huuse er fast aldeeles borte og nedfalden, og de øfrige ere af saa stoer een Brøstfeldighed, saa at ingen sig nogen af dennemb kand betienne uden tilforn derpaa største Bekostning at andwende".

Da der allerede forhen af Otto Powisch var bleven gjort Udlæg i en Del af Valdemar Daa's Hovedgaardstakst, og ligeledes, som tidligere omtalt, i en Del af Oluf Daa's, var der i det hele kun 65 Tønder Hartkorn tilbage.

Det gamle Dokument siger fremdeles, at der paa Stigsnæs „nu alldeeles ingen Skouf findes", og at der i Gedehaven var hugget saa drabeligt, at „dersammestedts icke findes nogen Ofuer-Skouf, uden alleeniste een gammel Eggestabbe".

Det forslog ikke nær, og der blev da fremdeles gjort Udlæg i Smaahuse og ubebyggede Jordstykker, i Afgifter og Landgilde — og saa ejede Valdemar Daa og hans tre Døtre bogstavelig talt kun, hvad de gik og stod i.

Borreby-Manuskriptet fortæller: „Da Ove Rammel havde ladet sig giøre Indførsel i Gaarden for en Gield, han kiøbte sig til af en Adelsmand i Holstein, bød han Waldemar Daae til at maatte blive hos ham paa Borrebye som en Ven og Broder sin Livs Tiid; men han var dog endnu saa storhjertet,

at hand vilde icke, men gick til Fods fra Borrebye med en Kiep i Haanden og sit alchymiske Glas i Barmen".

Paa Smedstrup Mark laa et lille Hus, som for Tiden ikke var beboet. Det lejede Valdemar Daa til sig og sine Døtre for den Sommer. Lejen var kun 10 Mark — det kunde han vel overkomme, og saa maatte der tages Bestemmelse om, hvad han videre vilde gøre.

Han var endnu trods sine 65 Aar en kraftig Mand, som Modgangen ikke havde kunnet faa Bugt med, og han kunde leve mange Aar endnu.

Alle Valdemar Daa's Søskende var forlængst døde og den yngste Søn, Jørgen Henning, døde i Løbet af Sommeren som Page ved Hoffet i København, kun femten Aar gammel. Datteren Ingeborg var gift med Oberstløjtnant v. Passow og Gregers, som var Løjtnant ved Livgarden, førte en ung Officers muntre og omflakkende Liv.

Saa bestemte Valdemar Daa sig til at flytte derover, hvor hans to gamle Gaarde laa, og hvor han havde tilbragt nogle af sine bedste Ungdomsaar som munter Kavalleriofficer og nygift Herremand paa det prægtige Bonderup — og hans tre Døtre fulgte med ham.

Ove Rammel levede ikke mange Aar efter, at han havde frataget Valdemar Daa Borreby.

Gaardens gamle Krønike fortæller, at Ove Rammel lod foretage nogle Reparationer ved Bygningerne og derfor jævnlig indfandt sig for at tilse Haandværkerne. Som han da en Dag sad alene og spiste i Værelset ved Siden af det berygtede Brevkammer, kom en stor sort Hund ind ad Døren, gik hen til Bordet og stod og saa paa ham. Ove Rammel „muelig blev altereret, og syntes Hundens Øine at være stoere som Bricker og funklende".

Endelig gik Hunden fra ham og ind i Brevkammeret, og i det samme kom Tjeneren, som fik Ordre til at jage Hunden ud; men han kunde ingen Hund finde.

Saa siger Manuskriptet: „Vist er det, Ove Rammel døde kort Tiid der effter; enten det var af Alteration eller fatidicum quid vel canis fatiser, blev der raisonneret om paa den Tiid".

Valdemar Daa levede endnu en halv Snes Aar; men hans Spor er tabt, indtil han omsider døde i Aaret 1691, 75 Aar gammel, og blev begravet i Viborg Domkirke.

I „Den danske Atlas" staar der ved Beskrivelsen af Domkirken, som midt i det 18. Aarhundrede var bleven restavreret efter en Ildebrand: „For at forekomme Uordener blev 1755 holden en Commission over Domkirkens Begravelser, og bleve da følgende, som deels af Ilden vare sparede, deels siden tilkomne, ved Magt kiendte for Familierne. Bag Alteret: Ubi No. 1. General-Major Gregers

aa til Lundbeck, som blev i Slaget ved Gadebusk 712, hans Frue, Jeanne Marie Rüse, Friherre-ıde af Rüssensteen, hans Fader, Valdemar Daa il Borreby, død 1691, 75 Aar". [47])

Valdemar Daa's Kiste, læderbetrukken ned Messingbeslag, staar endnu i Viborg Domkirke. [48])

Om Valdemar Daa's efterlevende Børn ortæller Borreby-Manuskriptet: „Den ældste)atter, Ide Daae, skal for et Aar siden være død Jylland og var da 80 Aar gammel og ingen Tiid ft; hun drack aldrig noget Øll eller Viin, men enten d Melck eller Vand, naar hun icke kunne faae Melck. nno 1714 var hun endnu herover i Siellaud og be-ste nogle fine gamle Bekiendte".

Johanne-Katrine blev gift med „Johan rellund, fød i Kallundborg, en hurtig Karl, hvis ɔn er Capitaine Trellund, som endnu lever".

Om den tredie Datter siger Manuskriptet, m fejlagtig kalder hende „Ingeborg-Dorte", hun „blev vel gift med en Winterfeldt i Fyen er død for 4 Aar siden". Efter en anden An-velse blev Lisbet-Dorte gift med en Major charffenberg.

Mest bekendt af Valdemar Daa's Børn lev Gregers [49]), som Manuskriptet kalder „en nommeret, kiøn og mandhaftig General eller Krigs-and i Jylland".

Han var født paa Borreby d. 1. November

1658 og blev 19 Aar gammel Fændrik i Livgarden. Da Faderen mistede Borreby, var han netop bleven Løjtnant; men i Løbet af en halv Snes Aar avancerede han til Oberstløjtnant og blev kort efter Faderens Død sendt med et Dragonregiment til Ungarn i kejserlig Tjeneste mod Tyrkerne.

Et Par Aar senere ægtede han Jeanne Marie Rüse, som var eneste Datter af den bekendte Friherre Henrik Rüse og Enke for anden Gang.

Saa købte Gregers Daa 1703 Hald ved Viborg af Enken efter den ene af Brødrene de Lima, „Jøderne paa Hald", som omtrent fyrretyve Aar tidligere havde købt den gamle berømte Gaard af Kronen. Det gamle Slot blev revet ned, en ny Hovedbygning opført og en pragtfuld Have i fransk Stil anlagt med stor Bekostning paa den magre Hedejord.

Krigen havde dog aldrig undt Gregers Daa synderlig megen Tid til at sidde hjemme; han maatte snart afsted igen, og saa faldt han som Generalmajor ved Gadebusch d. 20. December 1712, tre Dage efter at hans Hustru var død af en langvarig Sygdom.

Med Gregers Daa uddøde Slægten paa Mandsiden.

Francesco Giuseppo Borri.

Efteraaret 1667 kom efter Frederik d. 3.'s Opfordring den berømte Alkymist Borri København.

Professor Ole Borch, som nylig var mmen hjem fra en fleraarig Udenlandsrejse, de gjort hans Bekendtskab i Amsterdam kunde ikke blive træt af at fortælle om de rkelige Ting, den fremmede Alkymist

havde vist ham, og ogsaa andre Danske, der havde været i Holland, omtalte Borri som en meget ejendommelig Person, hvis hele Optræden og Livsførelse absolut syntes at tyde paa, at han var i Besiddelse af „de vises Sten".

Francesco Giuseppo Borri [50]) var født 1625 i Milano, hvor Faderen, som tilhørte en anset Familie, var Læge.

Francesco Giuseppo gennemgik Jesuiterseminariet i Rom, men lagde sig dernæst efter Medicin og Alkymi og gjorde sig ved sine kætterske Udtalelser mistænkelig for Inkvisitionen.

Tredive Aar gammel rejste han tilbage til sin Fødeby, hvor han forsøgte at stifte en ny Kirke og Stat, som skulde have ham selv til Overhoved; men 1659 maatte han flygte derfra, da Inkvisitionen indstævnede ham til Rom som anklaget for Kætteri. Han mødte naturligvis ikke og blev saa Aaret efter dømt til Døden og højtidelig brændt „in effigie".

Borri havde imidlertid siden sin Flugt fra Milano opholdt sig paa forskellig Steder i Tyskland, navnlig i Innsbruck, Strassburg og Frankfurt a. M., hvor han praktiserede som Læge og Alkymist. Saa tog han til Sachsen, der som et protestantisk Land vel forekom ham sikrere, og han blev i Dresden modtaget med stor Udmærkelse af Kurfyrsten, som havde

negen Interesse for Alkymi. Saavel her som Leipzig, hvor han ogsaa opholdt sig nogen Tid, blev han af alle Sagkyndige betragtet som meget kundskabsrig baade paa Medicinens og paa Kemiens Omraade.

Opholdet i Sachsen blev dog ikke af lang Varighed, og saa rejste Borri til Holland og bosatte sig i Amsterdam for længere Tid.

Det kongelige Biblioteks Manuskriptsamling ejer en Afskrift af Kætteri-Processen imod Borri („Copia processus S. S. Rom. Ecclesiæ Inquisitionis contra insignem illum hæresiarcham et impostorem Franciscum Josephum Borri Mediolanensem") og den latinske Afskrift har en Tilføjelse paa Tysk, som omtaler hans Ophold i Tyskland og Amsterdam, hvor han efter Rygtet „wäre ein sehr gelehrter Mann und vortrefflicher Doctor der Artzney, und hätte sehr grossen Zulauf von Menschen, die von ihm wollt geheylet werden, gleich er dann auch an vielen täglich erwieset".

Ogsaa Holberg fortæller i sin Danmarkshistorie [51]) om Borris Ophold i Amsterdam, at „han straks erhvervede sig saadan Reputation i Medicinen, at syge lode sig bære fra Paris og andre Stæder til Holland for at lade sig curere af ham", og Leonora Kristina Ulfeldt fortæller i sin Autobiografi, at hendes Mand, Korfits Ulfeldt, paa en Udenlandsrejse for Helbredets Skyld „avoit aussy parlé avec un docteur,

qvi étoit en grande reputation en Hollande .., qvi se nommoit Borri". [52])

En samtidig fransk Læge, Sorbière[53]), fortæller i en Rejsebeskrivelse, hvorledes han har gjort Borri's Bekendtskab, og omtaler ham som en høj, smuk, mørkhaaret, velskabt og velklædt Mand, der førte et elegant og selskabeligt Hus. Hans fabelagtige Gavmildhed gav Rygtet Medhold, naar det omtalte ham som den lykkelige Ejer af „de vises Sten". Han gav Guld og Ædelstene bort i store Mængder, hed det sig, og man havde i hans Stuer set Sække fulde af Dukater. Sorbière betragter ham nærmest som en verdensklog Charlatan, men indrømmer, at han var usædvanlig dygtig baade som Læge og Alkymist.

En anden Franskmand, de Monconys[54]), der ligeledes omtaler Borri i sine Rejseerindringer, er ikke mindre imponeret af hans Kundskabsrigdom og refererer adskillige Samtaler, han har haft med ham om videnskabelige Emner, men beklager, at han aldrig kunde blive rigtig klog paa Borris Mening om de vigtigste alkymiske Spørgsmaal; paa det Omraade var den høflige Italiener meget reserveret. Monconys fortæller ogsaa, at Borri bl. a. havde ytret, at ingen kunde rose sig af at have faaet den mindste Hemmelighed at vide af ham („que personne du monde ne se pouvoit vanter d'avoir eu le moindre secret

de lui"), og at det var ham ligegyldigt om man troede, han var lærd eller uvidende („qu'il lui étoit indifférent, qu'on le crût docte ou ignorant").

En ualmindelig rosende Omtale faar Borri af Ole Borch, som paa sin tidligere omtalte Udenlandsrejse opholdt sig et Par Aar i Holland og snart kom i meget venskabelig Forbindelse med ham.

Saavel i Ole Borchs Dagbogsoptegnelser[55]), der findes i det kongelige Biblioteks Manuskriptsamling, som i hans og Thomas Bartholins interessante og omfangsrigø Korrespondance, som er trykt i Bartholins „Epistolæ medicinales" [56]), nævnes Borri uafladelig.

Allerede nogle faa Dage efter, at Ole Borch var kommen til Leyden, i Begyndelsen af Januar 1661, har han Borris Adresse opskrevet i sin Dagbog, og nogle Maaneder senere skriver han, at han har besøgt ham i Amsterdam.

Borch ved, at Borris Navn er vel kendt i København, og i Amsterdam er han endnu mere anset end den berømte Kemiker Glauber, som allerede havde boet der i mange Aar, og med hvem Kaspar Herbach havde forhandlet paa Frederik d. 3.'s Vegne.

Borri omtales af Borch som meget kyndig i Kemi („exercitatissimi in chemicorum arcanis ingenii") og meget søgt som Læge;

men han har mange Uvenner blandt sine Kolleger („inimicos invenit medicorum plurimos“).

Ole Borch havde hørt saa mange forskellige Domme om den italienske Alkymist, at han i Begyndelsen ikke rigtig vidste, hvad han skulde tro om ham, saa meget mere, som Borri altid var meget reserveret overfor fremmede. De blev imidlertid snart gode Venner og havde fortrolige Samtaler. Alkymisten meddelte Borch flere af sine kemiske Hemmeligheder, gendrev de mangfoldige falske Rygter, der cirkulerede om ham, og viste ham sit Laboratorium, og fra den Tid optraadte Ole Borch ved enhver Lejlighed som Borris ivrigste Beundrer og Forsvarer.

Metalforvandlingen fik Borch dog ikke at se. Borri havde vel en Dag foræret ham en Dukat af „chymisk“ Guld; men i den Retning udtalte han sig altid yderst forbeholdent.

I sine Svarbreve til Ole Borch stillede Thomas Bartholin sig i Begyndelsen temmelig skeptisk overfor Borchs Lovtaler over Borri. Han skriver saaledes ironisk, at Italieneren jo synes at love Lægerne en gylden Tid — hvis han blot maa blive ved at have Held med sig („Burrhus vester aureum medicis seculum promittere videtur, si ea felicitate perennaverit“). Da Borri imidlertid gennem Borch havde sendt Bartholin en

ɔget smigrende Hilsen, fik han en særdeles
·bindtlig Genhilsen og i den samme Skrivelse
sker Bartholin nu Ole Borch til Lykke
Anledning af hans fortrolige Bekendtskab
ɔd den „store Borri“.

Saa havde Borri i Foraaret 1662 fore-
get et fysiologisk Eksperiment, der vakte en
ıaadelig Opsigt. Han gennemskar Horn-
ıden hos forskellige Dyr, udpressede de lys-
ydende Dele af Øjet og indsprøjtede nogle
·aaber af en hemmelighedsfuld Vædske; det
ste sig da, at Dyret efter nogle Dages For-
ɔ igen kunde se.

Et Brev fra Thomas Bartholin viser,
Borchs Beretning om dette mærkelige
ksperiment har forbavset ham i allerhøjeste
·ad. Hvis nogen anden end Borch havde
eddelt ham det, vilde han slet ikke have
ɔet det, og han erklærer, at dette Kunst-
ykke langt overgaar alle de Operationer,
m baade Fortidens og Nutidens Øjenlæger
ɔgensinde har udført.

Borch havde imidlertid ogsaa fra anden
de faaet Forespørgsler angaaende Borri.
iftsbefalingsmanden i Aarhus, Erik Rosen-
rands, som var en ivrig Alkymist, havde
lt med en aarhusiansk Læge, Nicolaus
ndreæ, der nylig var kommen hjem fra
dlandet. Han fortalte, at han i Amsterdam
avde besøgt Borri, som havde foræret ham

nogle Dukater, der skulde være møntede af „chymisk“ Guld, og Erik Rosenkrands beder nu Borch snarest skaffe ham Oplysning om, hvorledes det hænger sammen dérmed. Hvis der virkelig er noget om det, er Rosenkrands villig til at spendere ikke saa lidt paa at faa saadanne Anvisninger, at han selv kan gøre Forsøgene i sit Laboratorium.

Ole Borch, som meget ofte havde sin Pegasus sadlet, forfattede, medens han opholdt sig i Udlandet, fire lange latinske Digte til sin italienske Ven.[57])

Det første, der handler om Borri som Kemiker, begynder med en pompøs Hilsen til „Aarhundredets Hermes“ og „Naturens Hæder“, for hvem alt det er aabenbaret, som ellers er skjult i Verden („Salve, Hermes secli, naturæ gloria, Burrhe, cui patet, occultum quicquid in orbe latet“). Hele Digtet er en højtstemt Panegyrik over Borris fortræffelige kemiske Kundskaber og de forbavsende Eksperimenter, Borch har set ham udføre.

Det andet Poem handler om den nylig omtalte Øjenoperation, som havde vakt saa megen Opmærksomhed, og som Borch ikke betænker sig paa at kalde Verdens ottende Underværk („Hoc est octavum terris ostendere mirum“).

Det tredje Digt omtaler Borris Virksomhed som Guldmager, og Borch priser sig

ykkelig, fordi hans latiniserede Navn, Borri-
hius, begynder med Borri; Resten af Navnet
r uden Værdi.

Det fjerde og sidste Poem, som er skrevet
Amsterdam, efterat Borch har været i Eng-
and, Frankrig, Tyskland og Italien, og alle-
ede er paa Hjemvejen til Danmark, omtaler
Borri som det mærkeligste, Forfatteren har
et paa hele sin Rejse.

Medens Borri boede i Amsterdam, havde
an ogsaa modtaget Besøg af andre bekendte
Danske. Frederik d. 3.'s naturlige Søn,
Ulrik Frederik Gyldenløve, havde besøgt
am, ligeledes Hannibal Sehested og den
erømte Anatom og Geolog Nicolaus Steno,
g det har neppe manglet paa Opfordringer
il at besøge Frederik d. 3.'s Hof.

Allerede i Foraaret 1663 har der været
ale om et saadant Besøg.

Der findes i Rigsarkivet en Kopi af en
krivelse af 25. April 1663 fra Frederik d.
til Generalstaterne, og heri begynder Kongen
ed at omtale et eventuelt Besøg af Borri i
øbenhavn paa hans Opfordring.

Der staar saaledes: „Nachdemalen auf unsser
nsinnen unser besonders lieber Anton (!) Joseph
urrus Vorhabens, sich zu uns anhero zu erheben
d eine Zeit über bey unss zu verweilen", saa an-
oder Kongen Generalstaterne om at tillade
orri, som „sich jetzo in Ambsterdam undter Eurer

hoch und Mögenheiten protectio befindet" at rejse og „demselben zu Fortsetzung seiner Reisse auch sonsten allen geneigten Willen zu erweisen".

Der eksisterer ligeledes et Pas for den italienske Alkymist, skrevet af Peder Schumacher, som paa den Tid var Kongens Arkivar og Bibliotekar, og dette Pas, som er dateret d. 24. April 1663 og undertegnet af Frederik d. 3., er affattet paa Latin i meget smigrende Udtryk: Rygtet har jævnlig fortalt mange mærkelige Ting om den berømte Borris enestaaende Dygtighed og Kundskaber („Cum fama multa sæpe nobis nec exigua de singulari virtute et studiis illustris, sincere grateque nobis dilecti Francisci Josephi Burrhi retulerit..."); hvis han derfor skulde have Lyst til at rejse til Danmark og besøge Kongen („siqvando ipse, suscepto in Daniam itinere, nos visere velit"), skal baade han selv og, hvad han har med sig af Tjenerskab og Bagage, staa under Kongens Beskyttelse („nos ipsum et, qvicqvid famulorum rerumqve secum habuerit, in protectionem nostram regiam suscipiemus"), ligesom Kongen lover ham, at han maa komme, blive og rejse aldeles efter Forgodtbefindende („veniendi, commorandi et abeundi, qvoqunqve tempore ipse libuerit, libertatem regio verbo pollicemur").

I Slutningen af Aaret 1666 brød Borri op fra Amsterdam og aflagde først et kort

Besøg hos Hertugen af Braunschweig-Wolfenbüttel, som modtog ham med fyrstelig Gæstfrihed. Den følgende Sommer opholdt han sig et Par Maaneder i Hamburg, hvor han boede hos den engelske Ministerresident, og der traf han sammen med Eksdronning Kristina af Sverrig, som hjalp ham overfor nogle hollandske Kreditorer og forstrakte ham med betydelige Summer, da hun interesserede sig meget for Alkymi.

Efter Afrejsen fra Hamburg traf Borri i Glückstadt sammen med Frederik d. 3. og Schumacher, og hen paa Efteraaret 1667 kom han til København.

Thomas Bartholin havde forfattet et latinsk Velkomstdigt, og den ældste danske Avis; Anders Bordings „Danske Mercurius" omtaler i sit Novembernummer den fremmede Alkymists Ankomst i følgende Vers: [58])

„Den Borri, som saa stoor af Sagn om Verden farer,
Til Kongen kommen er och hannem aabenbarer
Vel mangen lønlig Kunst udi Chymisteri,
Som hand udgrundet har och er forfaren i".

Der blev anvist den berømte Gæst Værelser paa Slottet, Heste og Vogn blev stillet til hans Disposition, og en af Hoffets Adelsmænd skulde være ham til Selskab og Nytte.

Det er det sandsynligste, at Kongen først og fremmest ønskede at benytte Borris

Assistance til muligvis at gøre de norske Bjergværker, navnlig Kongsberggruberne, mere indbringende og maaske tillige finde værdifulde Mineralier i Danmark.

Det er notorisk, at Italieneren tidligere af andre Fyrster har været raadspurgt som metallurgisk Konsulent, og det synes at have været hans Specialitet at udvinde de smaa Guldmængder, som var indeholdte i forskellige Ertser.

Rosenborgsamlingen indeholder nogle Genstande, der angives at være forarbejdede af „chymisk Guld", som Borri har fremstillet, og en lille Klump Guld, som opbevares i en Sølvæske, skal have samme Oprindelse Det er ikke bevisligt, at Borri nogensinde har givet sig af med at fremstille Guld ved Forvandling af uædle Metaller; men de smaa Guldmængder, som kunde uddrages ad kemisk Vej, f. Eks. af det guldholdige norske Sølv, var det rimeligvis, der betegnedes som „chymisk" Guld.

Sine første kemiske Arbejder her i København foretog den fremmede Alkymist rimeligvis paa det gamle Slot i det Laboratorium, som oprindelig var indrettet til Kaspar Herbach. [59])

I „Kongens Runddel", ved den sydlige Ende af den ældste Slotsfløj, laa „Drejerkammeret", som jo tillige var Kongens Soveværelse. Under Drejerkammeret havde hans

Majestæt sit „Brevkammer“, og under det igen, i Taarnets første Etage, laa Laboratoriet, som havde tre Vinduer med „Jerngardiner“, der kunde slaas for, naar man ønskede ikke at iagttages. Ved Siden af Laboratoriet var der et mindre Rum med en Jernkakkelovn og Hylder til at sætte Krukker og Glas paa, og fra Laboratoriet førte en Vindeltrappe op til Kongens egne Værelser ovenover.

Paa Hofsnedker Hans Balches Aarsregnskab [60]) for 1668—69 staar der under 27. April 1668: „3 Schappen mit Riolen auffm Schlosse im Rondeil gemacht, wo ihr Excellentz Borrj vor ihro Mayst. laborirt, Glässer auffzusetzenn. Darfür 2 Rthlr“, og om Laboratoriets Udstyrelse faar man nogle rigtignok temmelig sparsomme Oplysninger af en haandskreven Fortegnelse over Inventariet paa Københavns Slot 1673 [61]).

Paa denne Inventarieliste, som findes i Rigsarkivet, er bl. a. opført: „1 stort Fyrschab med 4 Døre oc behørige Hengsseler, med 2 Laasse oc 6 Aln høit, er brugeligt oc vid Macht; vdi samme Schab befant sig, som Alchimisten Bori har brugt:

1 Kaaber Røgelse Car, er brugeligt,

1 Jern Distiler- eller Prober-oven, staaendis paa en Jern-firfoed med en Jerndexel paa,

1 anden Jern-dito-ofven med en Foed med 4re Ruller under, formeenis at vere en Distiler- eller Prober-oufen til at prøfue Metalertz vdi, kand schilles

i fire Parter oc har werit brugt i Kongens Rundtdel,

4 Jernjnstrumenter til at rage i Ilden med vid bemelte Borries Probier-ofne,

1 Metaljnstrument til at brugis oc lade løbe Guld igiennem Spitzglas med,

1 Jerntragt til bemelte Duffen,

12 andre Stöcker Jern-verch, som wi icke kiente eller vid, huortil de kand were brugelig,

4 smaa Jernpander med Dexel, som passer sig at kand hengis fast oden paa Prober-oufnen,

1 liden trind Kaaber-distilerpande eller -oufen,

3 Windvers Jern-gardiner".

Allerede kort Tid efter, at han var ankommen til København, havde Borri imidlertid indrettet sig et andet Laboratorium i en lille Bygning „bagved Børsen", og havde der egenhændig bygget sig en „hermetisk" Ovn, som Alkymisterne brugte den ved deres Metalforvandlingsarbejder; men hele dette Laboratorium blev i Foraaret 1669 med stor Bekostning transporteret til „den runde Kirkeplads", som laa der, hvor Garnisonshospitalet ligger i den nuværende Rigensgade. „Danske Mercurius" fortæller om den sjeldne Begivenhed:[62])

„Det Huus, som Borri før bag Börsen loed oprette
til sine Kunsters Brug i Verk och Drift at sette,
det hand til Skibs och Lands, ret ligesom det stoed,
hen ud mod Østerport ubrudt forflytte loed.

ed efter Bygnings-art (hvad kand ey Kunst paa-
finde?)
fær en Lige-vect der indeni loed binde,
det af Rokkerne, hvor langt mand førde det,
gik med mindste Vind, men stoed alt rank og ret".
Paa Resens Grundtegning af København
'4 er denne lille Bygning ansat og betegnet
n „Burrhi Laboratorium, welches aus der Saltz-
pagnien-hoff unabgebrochen, sonder Schade durch
königl. Bootsvolk hieher gebracht". [63]).

Mest Opmærksomhed og megen Uvillie
kte dog nogle store og kostbare Byggefore-
ender, som under Borris personlige Le-
se blev paabegyndte i Foraaret 1668, og ved
elp af en Del Kopier og Skrivelser, samlede
igsarkivets „Siellandske Tegnelser", faar man
nogenlunde Begreb om Omfanget af disse
gningsarbejder. [64])

Paa det nuværende Garnisonshospitals
und havde Kristian d. 4. begyndt at op-
e en Kirke, som efter sin Form blev kaldt
unde Kirke" eller „St. Annæ Rotunda";
n den blev aldrig fuldført og nedreves i
gyndelsen af Frederik d. 3.s Regering.
a denne Kirkes Plads begyndte man saa
førelsen af „Guldhuset", hvis Navn har holdt
til vore Tider som Betegnelse for en af
spitalets Bygninger. Den 13. April 1668
iver Kongen til Korfits Trolle: „Woris
d. Willie oc Befalning er, at Du strax lader ind-

plancke saa megit af dend Platz, som den runde Kirche haffuer standet paa bagved woris Haufge inden Grøfften, som till det anbefalede fornøden giøris".

Fra den 15. Juli til den 23. September blev der rekvireret 3600 Tønder Kalk og 430 Læs Kampesten.

Det hedder i en kongelig Skrivelse af 15. Juli:

„Obersten offuer woris Tøyhufs, off elsch. I. Marquor Rotsteen, haffuer af Tøyhusset at lade følge til Bourry 100 Tønder Seigberger Kalck till Arbejdet i woris Lysthaffue Rosenborg".

Den 28. August skriver Frederik d. 3. til den bekendte Fæstningsingeniør, senere Friherre, Henrik Rüse:

„Woris naad. Willie oc Befalning er, at Du paa Ansøgning af de paa Christianshafn med Arbejdet der opgrafne Kampesteen lader følge til woris Fornødenhed med Rosenborg fyro hundrede Læs".

Den 1. September faar „Tyghusschriffueren" Niels Andersen Ordre til, „at lade off elschl. Corfitz Trolle følgagtig uere 200 Td. norsch Kalt till woris Arbeidsfornødenhed i woris Haufge Rosenborg", den 17. rekvireres yderligere 50 Læster og den 23. 100 Læster „till forn. Brug".

Den 19. September faar Generalmajor Rüse kongelig Ordre, „at Du ingen Steen till nogen lader uere følgagtig, uden der fremdwijses Sed-

l, at de udj woris Haufge Rosenborg schall forbru-s", et Par Dage senere maa han sende „30 efs Steen fra Christianshafns Fortificationsarbeide", ; samtidig rekvireres „300 Td. Seigberg Kalck t Tøjhuset".

I en Skrivelse af 6. November anmodes lmiralitetet om „at I forschaffer de Folch, som r arbeidet wed woris Haufge Rosenborg, Quarteer som tillforn".

Den 19. April 1669 faar Rigsadmiralen enrik Bjelke skriftlig Ordre fra Kongen, t Du paa Ansøgning fra Holmen lader følge 20 adsfolck till at arbeyde med woris Laboratorium", en anden kongelig Skrivelse giver fem ger senere Pierre Alfons Terri Befaling at have Opsyn med de Folk, som er i Ar-jde hos Borri, hvorsomhelst det behøves. mtidig rekvireres 50 Læster Kalk, en halv es Dage senere „saa megit af det Stillingstøm-r ved Bibliotequet, som til bemte Bygning behøffuis d", og et Par Uger efter skriver Kongen til eneralmajor Frederik Ahlefeldt, „at Du er Franciscus Josephus Burrhi were følg-tig 100 af de huggne Steen, som mod Westerport des till offuers oc icke er forbrugt".

I Juli og August beordres yderligere „100 ster Kalck oc it Hundrede Alne huggne Kampesteene", it Hundrede Lester norsch Kalck", „fire Lester Sement c 100 Lester norsch Kalck" og i Slutningen af eptember „sex Tusinde af de Flensborger-Muur-

steen". Midt i August havde „Præs:, Borgm. oc Raad i Kiøbenhafn" faaet Ordre til, „at I strax forschaffer Franciscus Giosesppus Burrhi till woris Arbeidsfornødenhed de fiire døgtige Muurmester-Suenne, som hand sielf begierendis er" og den 19. Oktober hedder det i et Brev fra Kongen til Frederik Ahlefeldt, „at Du herefter dagligen lader were følgagtig till Burrhi treihundrede Mand med tillhørende Officierer till at arbeide i woris Haufge Rosenborg oc andenstedts, huor hand det till woris Tieneste behöffuer, oc till dend Ende samme Folck at omvexle effter Haanden, som Du det nødigst oc best magter".

Samme Dag har Kongen givet Marqvor Rotsteen Ordre til „strax at lade det Krud, som findis paa det Taarn ved Vandkonsten her sammestedts, udj Castellet henføre", og en halv Snes Dage senere hedder det i en Skrivelse fra Frederik d. 3. til Borri: „Wijd, at wij allernaadigst haffuer bewillget, at Du det Taarn wed Wandkunsten, som till dess haffuer werit brugt till at legge Krud vdj, maa lade nedbryde oc des Materialier af Steen oc andet till woris Arbeide i woris Haufge Rosenborg at lade forbruge".

Den sidste Rekvisition, paa 100 Læster Kalk, er dateret den 2. November, og der er da i Løbet af 1669 foruden det nedbrudte Krudttaarn forbrugt ikke mindre end 9000 Tdr. Kalk, 18000 Mursten, 80 Tdr. Cement og 200 „Alne huggne Kampesteene".

At Arbejderne blev fortsat uafbrudt hele
'interen igennem, kan man se af en Skrivelse
f 4. December til Generalmajor Ahlefeldt,
om faar Ordre, „at Du till Francisco Giu-
epo Burrhi lader følge trejhundrede Soldater, saa
nge denne Winter warer, till woris Arbeidsfornøden-
ed, som alle continuerlig oc foruden nogen Afløssning
hall arbeide", og nogle Dage senere bliver der
ekvireret „it Hundrede Spader, 100 Schuffeler oc
00 Hacher".

Den betydelige Mængde Bygningsmateri-
lier af forskellig Art og den paafaldende
tore Arbejdsstyrke giver en god Forestilling
m, hvor vidtløftige de planlagte Bygnings-
rbejder var, og hvor hurtigt de blev udførte.
aa „den runde Kirkeplads" rejste „Guldhuset"
g, og nærmere ved Rosenborg Slot hlev La-
oratorierne udvidede og forbedrede.

For Danmarks Vedkommende er det kun
lerst mangelfulde Oplysninger man har om
dstyrelsen og Indretningen af Datidens ke-
iske Laboratorier. Heldigvis eksisterer der,
m tidligere omtalt, en Fortegnelse over Kø-
enhavns Slotsinventarium 1673, [61]) og denne
ventarieliste omfatter ikke blot det gamle
lot, hvor der bl. a. omtales Ting, som har
lhørt Borris første Laboratorium, men
gsaa Rosenborg med alle dets vedliggende
maabygninger, Laboratorierne iberegnede.

Paa Listen er opført:

„Tou Kaaber-Distilerkedler, den eene paa 3 Firringer, den anden paa en half Tønde med tilhørende Kobber-Kølkiel, med Tinrør, hvoraf er en Tinpib i Støcher.

1 liden Kedel med en Serpentin aff Tin.

1 indmurret Blykedel, huoraf Dezelen er bortstiollen, som berettes.

1 Kobber Distelerkedel paa 1/4 Tønde med en stor Hat oc Pibe, er ny oc indmurrit.

1 Kaaber-Balneum-Mariæ,*) dobelt, med Løuwerck oc Windruer forciret oc trei forgylte Drage-hoeder, som Røgen vd gaar, dertil en behørende Jerndør oc en Rüst.

2 indmuret Jerngryder.

2 Jern Ildklemer.

6 Jernbøiler at schure Glas af med.

1 lang Jernspade.

1 Renoverjern.

1 Jern-Digeltang.

1 liden Jernscher.

En treidobelt Reverberieroufen med 3 Jerndørre oc tilhørende Jern-Rüster vdi.

2 oden Distileroufne med behørig Jern-Rüster.

3 dito Oufne med tilhørende Jern-Rüster.

2 dito Santcapellenoufne med behørig Jern-Rüster.

2 Genentierown med Jern-Rüst.

---

*) Balneum Mariæ = Vandbad.

lthanor,*) 2 andre dito med Sandcapel, med Jern-
Rüster.

Vindown.

store oc smaa Glaskolber, dertil 5 Hielme".

Desuden indeholder Inventarielisten en
tegnelse over Destillerhusets

„Glas och Leerkrucker.

Glasrezipienten.

Jerrnkolber.

Glaskolber, ã paa 4 Potter.

blinde Glashielme med Piber.

Rethorter, huer med 2 Rør.

store oc smaa Retortglasse.

Sucher-Leerkrucker.

smaa oc store Leerkrucker med smalle Halse.

3l. Jerngryde med Aqua-fort-Distillation.

dito, som er i Støcker".

Som Fortegnelsen viser, har Laboratorierne ret ret velforsynede, navnlig med Destiller-parater og Ovne af flere forskellige Kon-uktioner og Størrelser. Af disse mange g er, saavidt man ved, aldeles intet be-et, og det maa i høj Grad beklages, da n her vilde have haft en uvurderlig Sam-g Illustrationer til Kemiens Historie i Dan-rk i det 17. Aarhundrede.

Om Borris Virksomhed som Kongens tallurgiske Konsulent under hans Ophold i

*) Athanor = stedsebrændende Ovn.

København, ved man næsten intet. Det er bekendt, at han var Medlem af en Kommission, som skulde undersøge og kritisere den Maade, hvorpaa Oberberghauptmann Ditlev Büllich havde ledet Kongsberggrubernes Drift, man ved, at det var paa hans Anbefaling, Johan Gottfried Becker blev kaldt til København for at modtage Stillingen som Hofapoteker, og hans Anseelse ved Hoffet var saa stor, at han stillede Ole Borch aldeles i Skygge. I et latinsk Digt betragter Borch det som ganske naturligt, at Borri som Solen indtager den mest fremtrædende Plads, medens han selv som Maanen trækker sig beskedent tilbage og arbejder paa sit Værk om Kemiens Historie.

At den fremmede Alkymists hemmelighedsfulde Arbejder i Laboratoriet maatte vække megen Opmærksomhed, ligger i Sagens Natur, og ikke mindre bidrog hans mange heldige Kure i Tilfælde, hvor de hjemlige Læger havde opgivet alt Haab, til at stille ham i en mystisk Belysning.

I Begyndelsen af Aaret 1668 var Frederik d. 3.s naturlige Søn, Ulrik Frederik Gyldenløve, som nogle Aar tidligere havde besøgt Borri i Amsterdam, bleven farlig syg, vel sagtens som Følge af det ualmindelig lystige Liv, hvorved han vilde holde sig skadesløs for det mislykkede Ægteskab med Ma-

: Grubbe. Hoffets Læger havde opgivet n; men det lykkedes Borri at faa Bugt :d Sygdommen. Ulrik Frederik kom sig. „Danske Mercurius“ mødte i den Anning med et panegyrisk Digt til den italiske Alkymist og Mirakeldoktor:

tand hafver nylig seet en herlig Lægdoms Prøfve,
t Borri giorde paa den ædle Gyldenløfve,
hand til Døden hart var sjug oc uden Raad,
med den enne Foed skøt stoed i Carons Baad.
and hans høyvise Kunst nest Himlen maa tilskrifve,
det høyædle Blood undgick och bleef i Lifve.
y: slig en dapper Helt och dyrbar Rigens Mand
maatte gaa saa snart til Dødsens mørke Land.
ad vil Hippocrates, hvad vil Galeen nu sige?
r Borri med sin Kunst langt høyre veed at stige.
i bør man hannem Tak, oc sær for denne Cur,
n efter vor Forstand gick tvert imod Natur.
ad kand det skade mig, naar Siugdoms Verk mig knuger,
d Slags af Lægedom jeg griber til oc bruger,
r det kun hielper mig? Jeg priser den med Skiel,
kand med, hvad det er, mig læge snart oc vel“.[65])

Som Læge var Borri almindelig afholdt sine Patienter. Da han i Almindelighed st blev tilkaldt, naar det næsten var for it, er det naturligt, at han ikke altid kunde de Liv i de Syge; men alle var enige om, han tilsaa Patienterne med den største Omggelighed og ikke tog noget Hensyn til sin

personlige Bekvemmelighed, naar der var Fare paa Færde. Han synes at have haft en ret omfattende Praksis, og da han ikke kunde tale Dansk, brugte han en yngre Læge som Tolk og Amanuensis.

I Etatsraad Joh. Monraths velbekendte Autobiografi [66]) finder man nogle ualmindelig interessante Udtalelser om Borri.

Monrad skriver bl. a.. „I den Tijd blef jeg och kient med den saa berømte Burrhi, som waar en Italiener, hafde Titel af Excellense, war estimeret hoss Kong Frederich som een Favorit. Kongen gaf ham huer Uge 100 Rdl. till hanss Bord, och hollt hand och som offen Taffell. Jeg spisede der et halff Aar, saa got som huer Dag, da der waar altijd een Assemblee af alle de fornemmeste Folck. Burrhi hafde giort en sær Wenskab med mig, som self en fremmed wed mig att faa wide om Hoffets och Landets Wæsen. Mand hafde beskreffuet ham som een sær Atheist och Bedragere; saa wijt jeg kunde fornemme af hans Omgengellse, tallte hand med stor Devotion om Gud och stor Passion for alt dett, der waar dydigt. Hand haffde store Secreter i Chymien, som giorde ham den Credit hoss salig Kongen, som waar een stoer Liebhabere; een synderlig Physiognomist till att kiende paa Folch sær deris Sygdommer, och store Secreter till att curere de Sygdomme, som ellers Docterne ei kunde cureret. Hand drog bort, der Kongen døde".

Som tidligere omtalt havde Borri under sit Ophold i Amsterdam paa forskellige Dyr

etaget en Øjenoperation, som Ole Borch
rde kaldt Verdens 8. Underværk, og om
lken Thomas Bartholin havde erklæret,
den langt overgik alle Operationer, som
ade Fortidens og Nutidens Øjenlæger havde
ført.

Ogsaa her i København foretog han Eks-
rimentet, i Overværelse af hans Majestæt,
inge Læger og andre Notabiliteter, og
erationen blev beskrevet dels af Bartho-
n i hans „Acta medica", dels af Borri selv
et lille Skrift, som 1669 blev udgivet af
artholin paa Kongens Bekostning. [67])

Borri fortæller her, hvorledes han op-
ndelig havde lært Metoden af en Englænder,
m han for mange Aar siden havde truffet i
lien og vist nogle sjeldne kemiske Eksperi-
enter. Den Vædske, som Englænderen
røjtede ind i Dyrets Øje, naar de lysbry-
nde Dele var fjernede, havde Borri saa
nere forbedret og derved opnaaet det for-
vsende Resultat.

Afhandlingen „Om Kunsten at erstatte
envædskerne" (De artificio oculorum hu-
ores restituendi) er forsynet med Afbildninger
de forskellige Instrumenter, som blev be-
ttede ved Operationen, og den blev velvil-
t anmeldt i et Par af Datidens lærde Tids-
rifter. Derimod blev den stærkt medtaget
et særligt Modskrift, forfattet af en af Bor-

ris uforsonligste Modstandere, den bekendte Dr. Major i Kiel.[68])

Af en Skrivelse af 10. Maj 1668[69]) fra Kongen til den daværende Kommandant paa Kronborg Fæstning, Ejler Holck, kan man se, at Borri har aflagt et Besøg paa Slottet, som var berømt over hele Evropa, navnlig for sin prægtige Beliggenhed og sine Kasematter. Skrivelsen lyder saaledes:

„Eftersom vi naadigst haffver bewillget oss elschl. Dibrich Skult, wor Mand, Tiener oc Kammerherre, at giøre oss elschl. Francisco Giosеppo Burrhi Selschab till at besee wort Slott Kroneborg, da er woris naad. Willie oc Befalning, at Du dennem paa Festningen indlader“.

I Efteraaret 1669 har Borri i Selskab med Kammerherre Just Høg til Giorslev foretaget en større Udflugt til Frederiksdal, Frederiksborg, Frydendal, Kongsdal og Roskilde.

En kongelig Skrivelse[70]) af 30. Oktober fortæller herom:

„Eftersom wi haffuer afferdiget Jost Høeg till Giorsleff, woris Camerherre, med sig haffuende Franciscus Giosepus Burrhi, herfra till wor Gaard Fredrichsdal, dernest till wort Slot Fredrichsborg oc derfra til Frydendal, item derfra till Kongsdal, oc siden paa Hiemreissen till Roschild oc igien hid till woris Residentz-Stad Kiøbenhafn, thij biude wi hermed oc befalle wore

Ambtmend, Ambtsforvaltere, Borgm. oc Raad, Fogeder oc andre vedkommende, at de forschaffer dennem med en Tiennere for huer Persohn, fornøden Underholdning till Mad oc Øl, item tuende Borger-Vogne med tilhørrige Heste, saa de uden ald Ophold oc Forhindring paa forschrefne Reisse kand affstedkomme. Oc befallis woris Toldere i Kiøbstederne, huor de hermed ankommer, at de afbetalle, huis deris Fortæring sammesteds i forschrefne Maade beløbe kand, huilcket bemelte Toldere saaledis paa tilbørlige Steder i deris Regenschaber imod forschrefne Jost Høegs Quitering schal blifve gotgiort".

Borri, som nu var en Mand paa omtrent Aar, og som havde flakket tilstrækkelig get om i sit Liv, havde vistnok haft til Hen-t at slaa sig til Ro i København. Hans nge Modstandere og Misundere, baade blandt gerne, som i ham saa en farlig Konkurrent, blandt Hofmændene, som var forbitrede er, at han benyttede den Yndest, hvori han d hos Majestæten, til at blande sig i Statsger, gjorde imidlertid alt for at vække en unstig Stemning mod den fremmede Alkyst, og det lykkedes saa meget lettere, som kostbare Byggeforetagender, der skyldtes rris Initiativ, og de mange Penge, hans hold kostede Kongen, havde vakt alminde-Misfornøjelse. Det hed sig, at der var dant et Slags Sammensværgelse imod ham, at

flere af de indflydelsesrigeste Statsmænd var Komplottets Ledere, og at det endogsaa var lykkedes dem at faa Kronprinsen paa deres Parti.

Der var dog ingen Udsigt til, at det vilde være Borris Fjender muligt at faa ham styrtet, saalænge Kongen, hos hvem han stadig var højt anskreven, levede; men saa blev Frederik d. 3. farligt syg, og den 9 Februar 1670 døde han i Drejerkammeret paa Københavns Slot, 61 Aar gammel.

Det blev fortalt, at Borri, medens Kongen laa paa Dødslejet, havde en heftig Disput „paa Latin og Italiensk“ med fem kongelige Medicis, som ikke vilde indrømme ham Ret til at tage Del i Behandlingen af den syge Majestæt, og at han umiddelbart derefter forlangte sin Afsked.

I et Brev fra den daværende engelske Konsul i Helsingør, John Paul, hedder det, at Borri Dagen efter Kongens Død forlangte sin Afsked af Forbitrelse over, at han ikke var taget paa Raad med under Kongens Sygdom, og at han rejste bort faa Dage senere.

Biskop Jens Bircherod i Aalborg fortæller i sine historiske Dagbogsoptegnelser om Borris Afrejse fra Danmark: [71]) „Den navnkundige Franciscus Josephus Burri, som sig paa en Tid lang i Kiøbenhavn havde opholdt og vaaren hos Kong Frederik i stor Grace og Æstime,

de obtrudere hans Majestæt sin Cuur og foreskrive andre Medicis visse Recepter mod Kongens Syg-n; men den gamle Doctor Povel Moth og de dre Doctores satte sig der heftig imod, hvorfor han, erdi han desforuden var hos Kronprindsen, som n blev Konge, ikkun i ganske slet Credit, blev mal-ttent og, saasnart Aanden var af Majestæten, rejste n Skynding over til Sverrig".

En samtidig hollandsk Avis, „Hollantse ercurius", beretter, at Borri efter lang lliciteren fik Pas udleveret af den unge nge, som ikke vilde se ham, og at han tid-; den næste Morgen, saasnart Byportene var bnede, forlod København for at undgaa erfald af Pøbelen, der et Par Dage tidligere vde været ved hans Dør for at faa fat paa m og havde skældt ham ud for en Land-ber, som havde kostet Kongen 100,000 Rigs-ler.

I Rigsarkivet findes Kopier af to kongelige s,[72]) der blev udstedte for Borri den 15. bruar 1670, et dansk og et latinsk.

Det danske Pas lyder saaledes:

„Eftersom Franciscus Josephus Burrhi agter sig her udaf Riget at begifue, da biude vi hermed och befale voris Ambtmend, Amptsfor-valtere, Præsidenter, Borgemestere och Raad, Fougder och alle andre medkommende, som dette voris Bref andvijsis, at de lader hannem fri och ubehindret passere".

Det latinske Pas er en længere Skrivelse, det er konciperet af Peder Schumacher og holdt i en særdeles anerkendende og velvillig Tone. Det hedder heri, at Borri i de sidste to Aar trolig har ydet den afdøde Konge et værdifuldt Arbejde og har vist sig i Besiddelse af en overlegen Aands sjeldne og beundringsværdige Evner („raras et admirandas sublimis ingenii dotes probaverit"). Da han nu har taget den Beslutning at rejse bort („capto abeundi consilio"), giver Kongen ham velvilligt og naadigt Rejsetilladelse („eum benigne clementerqve dimittimus"). Borri anbefales derfor til alle udenlandske Regenters og Øvrigheders Velvillie, saa at de tillader ham at rejse frit og sikkert med Tjenerskab og Bagage („cum famulis sarcinisque suis libere tutoqve proficisci sinant").

Af de Bygninger, som var blevne opførte under Borris Ledelse, fik kun selve Guldhuset Lov til at blive staaende, rigtignok med en ganske anden Anvendelse — først som Kvæsthus, senere som militær Klædefabrik. De mindre Bygninger blev nedbrudte allerede tre Fjerdingaar efter, at den italienske Alkymist havde forladt København.

I en Skrivelse af 9. November 1670 fra Kristian d. 5. til Frederik Ahlefeldt hedder det saaledes:[73]) „Wi haffuer effter Ed. allerunderd. Begiering allern. bevilget och tilladt,

Du till dend nye Nørreportis Opbyggelse och Forfer-
igelse udi voris Hauge maae lade nedbryde och aff-
endte den Muur och Fundamentsteene, som af Bourri
Jerck och forrehaffuende Biugning derssammesteds end-
u findis", og den 13. December skriver Kon-
en til Marquor Rotsteen:[74] „Woris allern.
Willie och Befaling er, at Du det Huus, som Bur-
hi hafde paa den runde Kirchegaard, lader nedbryde
ch Tømmerit ssaavell som andre Materialier till an-
en nyttig Brug lader henføre og forvare".

Den sidstnævnte Bygning var utvivlsomt et Laboratorium, som i sin Tid var bleven yttet helt fra sin oprindelige Plads „bagved Børsen".

Omtrent et Aarhundrede senere skriver Pontoppidan i „Origines Hafniensis"[75]):

„Østenfor Rosenborg i Rigens Gade er Guld-Huset, som nu omstunder svarer bedre til sit Navn, ved at spare en god Del af Landets Sølv og Guld, end da det Anno 1668 blev bygget og saaledes kaldet efter sin første Bestemmelse, hvilken var at giøre Guld ved alchymistiske Operationer. Den italienske Doct. Burri, som siden havde en underlig Skiebne, stod vel anskreven hos Kong Frederico III, hvis Lyst til samme Studium er bekiendt. Slutningen var som sædvanlig. Man beholdt det dertil opbygte Huus med sine Ovne og store Indretninger, Huset beholdt ogsaa sit Navn af Guld, i hvis Sted man først brugte det til et Quæst-Huus, men i dette Seculo

til et Fabrik-Huus, der at giøre Klæde og deslige uldne Vare til Armeens Mondering“.

Borri havde til Hensigt at rejse til Konstantinopel og var kommen til en lille By i Mähren; men der blev han standset og ført til Wien, hvor han straks kom i Yndest hos Kejser Leopold d. 1., som han var saa heldig at kurere for Virkningerne af en Forgiftning.

Det katolske Østerrig var dog usikkert Territorium for den kætterske Alkymist, som en halv Snes Aar tidligere var bleven dømt og brændt „in effigie“. Den pavelige Nuntius fordrede ham udleveret, og Kejseren turde ikke modsætte sig Pavens bestemte Forlangende, men nøjedes med at betinge sig, at Borri skulde beholde Livet. Saa blev han sendt til Rom, hvor hans gamle Proces blev genoptaget, i Efteraaret 1672 maatte han afsværge sine kætterske Meninger og blev dømt til at interneres for Livstid paa Castella di St. Angelo, der, som bekendt, oprindelig havde været bestemt til Gravmæle for Kejser Hadrian, men senere var omdannet til en stærk Fæstning og ved en lukket Gang stod i Forbindelse med Vatikanet.

Da Meddelelsen om Borris Fængsling var kommen til København, bragte „Danske Mercurius“ følgende Vers:[76])

Af Ildens leede Brand til Rom mand Borrj spaaede;
en hand af Pafven dog fik ævig Fængsels Naade.
f Gløder oc af Ild hand før sin Næring nøed;
i loed oc Ilden sig ey bruge til hans Død".

Efter den endelige Domfældelse hedder et:[77])

Den vrange Lærdoms Fejl, som Borri før ved hængde,
en haver han til Rom (thi Nøden hannem trængde)
ienfaldet nyligen og nu vil uden Skrømt
atholisk være slet: er dog til Fængsel dømt."

Den forhenværende svenske Dronning ristina, som Borri havde truffet i Hamurg i Sommeren 1667, og som allerede mange ar tidligere var gaaet over til Katolicismen, avde nu bosat sig i Rom, hvor hun samlede g et Hof af Videnskabsmænd og Kunstnere g døde 1689. Det var vistnok væsentlig hens Indflydelse, Borri kunde takke for, at in i Fængslet fik Tilladelse til at beskæftige g med kemiske Arbejder, i hvis eventuelle esultater hans Hellighed maaske heller ikke ivde noget imod at blive delagtig. Den bemte Læge og Alkymist modtog ogsaa jævng Besøg af tilrejsende fyrstelige Personer, m ønskede at konsulere ham.

Ti Aar efter Borris Afrejse fra Danmark ır der paa Foranledning af Thomas Barıolin bleven udstedt et nyt Pas for ham.

Der staar i „Siellandske Register": [78]) „Anno 1680 den 9. Martij blef effter Doctor Thomas Bartholinij Ansøgning et Pas paa nye til Francisc. Jos. Burrhi expederit, med Kongens Haand oc Zeigel under, Ord fra Ord som det Pas oc Affscheb, hand fich dend 15. Februarij Anno 1670, oc af samme Aar oc Dags Dato, som det findis i dend siellandske Registrant-Bog."

Hvad Grunden var til, at dette Pas blev udstedt, ved man ikke, og heller ikke, hvorfor Borri selv i Aaret 1690, altsaa tyve Aar efter at han ved Frederik d. 3.'s Død havde forladt Danmark, søgte et Slags Anbefaling af Kong Kristian d. 5.

En Kopi af en saadan Anbefaling findes i Rigsarkivet[79]) naturligvis affattet paa Latin, og denne Skrivelse fortæller, hvorledes Borri havde udført sit Hverv hos den afdøde Konge med særlig Paalidelighed, Flid og Dygtighed, og at han efter Kongens Død havde forklaret at han havde faaet isinde at rejse bort og tage Ophold hos andre Nationer („se in animum induxisse hinc emigrandi et domicilium apud alias gentes constituendi"). Han var da bleven afskediget i Naade, og alle og enhver, som fik Kongens Skrivelse at se, opfordredes til at vise Borri al mulig Velvillie („ut ipsum omni favore et quibusvis aliis amicitiæ et humanitatis officiis proseqvantur").

Et Par Aar senere fik Borri saa Besøg

aa Engelsborg af et Medlem af det danske ongehus.

I en Dagbog over den 21aarige Kronprins rederiks, den senere Kong Frederik den .'s, Rejse i Italien i Aaret 1692 hedder det nder 29. Marts om et Besøg paa „Castehl St. ngelo“ i Rom: [80])

„Alhir habe ich mit dem Porrius geredet, auch wegen meiner Gesunndheit mich befraget, absonderlich, was ihm von dass Husten deuchte, ob einige Gefahr von der Schwindsucht desshalber zu vermuhten war, worauf mich von dem allen frei gesaget, auch auf sein Wort nur sicherlich glauben solte, wann ich nur dassjenige man gebrauchen würde, welches ehr mir geben will, indem es mir die Brust gut machen thate. Hirauf fragten wir ihn, wass man ferner gebrauchen solte, worauf er diesen Raht gabe, einen Sommer die Milch-Chur nur man anzunehmen, auch darbei gesund und starck wärden; auch spahsirren solte ich alle Tage zu Pferde ohder Fuhs 1 oder 2 Stunden, man dieses solte verursachen, dass ich follenkommen Fors und Gesundtheit darvon nehmen würde, es deucht nur aber billich sein; hirauf sprach er auch von ein Wasser nicht minder einzunehmen teglich von mir machen zu lassen, so sich entlich noch hören liess. Er wirt von vielen vor ein Scharlatan gehalten“.

I Fængslet paa Engelsborg døde Borri . 20. August 1695, 70 Aar gammel.

Efter sin Død som medens han levede, blev han overordentlig forskelligt bedømt; men at han var en ualmindelig interessant Personlighed og en efter Datidens Forhold særdeles kundskabsrig Mand, vil neppe kunne bestrides.

DEN store Interesse, som Kongerne Kristian d. 4. og Frederik d. 3. havde ist for Kemien, og som navnlig hos den sidstnævnte havde haft et afgjort „alkymistisk" Præg, var efter Kaspar Herbachs og Francesco Giuseppo Borris mislykkede Forsøg aa en lukrativ Udnyttelse af de guldholdige orske Ertser ikke gaaet i Arv til Kristian d. 5.

De med stor Bekostning indrettede Labotorier paa Københavns Slot og ved Rosenrg blev yderst sjeldent benyttede; men af til fik Hoffet dog Besøg af udenlandske uldmagere, som for en kort Tid fik Tankerne nvendt paa Ovne og Digler.

I den kgl. Mønt- og Medaillesamling finder an en Sølvmedaille, hvis Revers, som det amle Katalog fortæller, viser „En chymisk Ovn ned en Smeltedigel paa, hvorudi en Haand fra en Skye lader noget falde". Paa Ovnen staar de lkymistiske Tegn for Kvægsølv og Sølv, og angs Randen findes en Inskription, som siger, t det Metal, som før var flydende, nu ved

Kunst er blevet fast („Mobile quod fuerat nunc fixum est arte metallum“). Kataloget tilføjer: „I Anledning af et ved en fremmed indkommen Chymistes i Kongens Nærværelse giorde Forsøg med at frembringe Guld og Sølv af Qvægsølv er denne Medaille præget“.

En Alkymistmedaille fra Kristian d. 5.'s Tid.

I Kong Kristian d. 5.'s egenhændig Dagregistre læser man under 10. Februar 169 „Haffde jeg den Curiositet att see, vdi Droning mak, huorleiss Qvegsülf kan gioriss til gott og f Sülf, og süntiss ingen Bedrag att were der vn for den, som kan Konsten, rørte ey derwed“. Sen er der med andet Blæk gjort den Tilføje „NB. dog Bedrageri“.

I Begyndelsen af Aaret 1692, som og findes paa Medaillens Avers, var der alt til Hoffet kommen en fremmed Guldmag som paatog sig at forvandle Kvægsølv til G

og Sølv, d. v. s. at fremstille guld- og sølvlignende Amalgamer. At Bedrageriet blev opdaget, viser Tilføjelsen i Kongens Dagbog; men hvem den omtalte Alkymist var, ved man intet om.

Saa finder man i Konsistoriets Retsprotokol for Aaret 1700 under 4. September, at „Assessor Henrich Ehm havde indstævnet Dr. Christian Wilhelm Hacqvard, for han havde ikke holdet sin Contract angaaende en chymisk Operation, han hannem havde lært, og ikke gjort ham derfor Fornøielse".

Den bekendte Kobbersmed, Mølleejer og Assessor i Kommercekollegiet Henrik Ehm havde lært Dr. med Hacqvard en Metode til at fremstille Guld af Sølv, men Doktoren var ikke tilfreds med Resultatet og vilde derfor ikke betale de 600 Rdl., som Hemmeligheden skulde koste. Det blev da bestemt, at Ehm paa egen Bekostning inden 8 Uger skulde gøre Prøverne om igen „i nøiagtige Vidners Overværelse, der Prøvernes Rigtighed kan bekræfte"; saa kunde Dr. Hacquard ikke slippe for at betale ikke alene det aftalte Beløb, men ogsaa Omkostningerne ved Prøverne og Processen.

Den 7. Maj 1701 blev imidlertid afsagt den Kendelse: „Saasom Assessor Ehm ikke haver beviist med de her i Retten fremlagte Guldprøver, at han haver præsteret, huis han udi den med Dr. Hacqvart oprettede Contract af Dato 14. Sept. 1699

haver forpligtet sig til at lære bemeldte Dr. H., nemlig en ret Forvandling af Sølv til Guld, saaat bemeldte Sølv aldrig skulde skilles igien in natura fra Guldet, hvor ofte og længe det bliver smeltet og arbejdet, langt mindre haver han samme efter vores afsagde Interlocutorium siden praktiseret, altsaa kan vi ikke tilfinde Dr. H. at betale Ass. E. de for samme Videnskab efter Contracten prætenderede 600 Rdl., men han for samme hans Tiltale i denne Post bør aldeles frie at være".

En italiensk Greve, Grimaldi, kom til Danmark 1708 og paastod at kunne lave Guld. Han fik offentlig Ansættelse med en Gage af 3000 Rdl. aarlig, men blev, inden Aaret var forløbet, sat i Fængsel i Kastellet, og senere hører man ikke noget om ham.

En tysk Alkymist, Johan Konrad Dippel, laborerede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede for Overpræsidenten i Altona, Grev Reventlow, og blev udnævnt til Kancelliraad. Han brouillerede imidlertid med Greven, bagtalte ham og hans Gemalinde for Kong Frederik d. 4. og blev 1719 dømt som Æreskænder, berøvet sin Titel og deporteret til Hammershus, hvor han sad fængslet i syv Aar. Han vendte senere tilbage til Tyskland og døde der.

En italiensk Kemiker, Johan Jacob de Maldini, kom i Efteraaret 1723 til København, hvor han blev modtaget ved Hoffet og

estillet for Kongen og fik Lov til „nogle af s Kunststykker allerunderdanigst at præsentere". n fik straks Titel af Kommerceraad og fik vist Bolig for sig og sin Familie i Rosenrg Have.

Blandt de mange kemiske Mærkværdigder, Maldini kendte, var ogsaa en Metode at uddrage Guld af Bly; men hans Præstaner maa ikke have svaret til Forventningne, da han allerede i Foraaret 1725 fik sin sked og som sidste Begunstigelse fri Rejse ed Kone og Børn til Hamborg.

I Aaret 1747 kom Rosenkreutzeren, Hofad Dr. Schmidt fra Jena til København, or han var Gæst hos den berømte Histori-r, Gehejmearkivar Hans Gram. I et Brev ham skriver Overkammerherre Pless, at n ønsker ham til Lykke med den sjeldne kendtskab. Han vilde gerne selv være med; n han venter, at Gram i de fjorten Dage. Schmidt har isinde at blive i København, „von seinen alchymischen Wissenschaften schon so profitiren, das ich bey meiner erfolgenden Rückift weiter nichts nöthig haben werde als blofs auf nem Garten ein Laboratorium aufbauen und dar unter Dero Direction und Aufsicht den Goldces förmlich anzufangen".

Henimod Slutningen af det 18. Aarhunede vakte det megen Opsigt, at en af Københavns største Apotekere og dygtigste Ke-

mikere, Assessor Joakim Cappel, mente at have naaet det store Maal. Han havde gentagne Gange ved sine Forsøg fundet Guld, rigtignok kun i ringe Mængde, og han var allerede ganske sikker i sin Sag.

Saa viste det sig imidlertid, at Guldet havde været indeholdt i den urene Arsenik, han havde anvendt til sine Forsøg, og hermed var Guldmageriets Saga ude for Danmarks Vedkommende.

At ingen nogensinde har fremstillet Guld og Sølv ved Forvandling af andre Metaller, kan betragtes som sikkert. Om det i det hele taget er muligt, er et Spørgsmaal, som først vil kunne løses, naar Kendskabet til, hvad man for Tiden kalder „Grundstoffer“, er blevet adskilligt fuldkomnere. Saa vilde den eventuelle Løsning af Metalforvandlingsproblemet sikkert faa en meget stor videnskabelig Betydning — i praktisk Henseende vilde den foraarsage saa betydelige Omvæltninger paa mange forskellige Omraader, at det vistnok vilde være det heldigste, om „de vises Sten“ aldrig blev funden.

HENVISNINGER.

---

ansk biografisk Leksikon. 7. 1893. Pag. 373—74.
.øbenhavns Amts Avis. 1877. Nr. 40 og 42.
ıdustriforeningens Maanedskrift. 1881.
entemesterregnskab 1642—43. (Rigsarkivet).
ricka og Fredericia: Kong Kristian d. 4.s egenhændige Breve. 5. 1883—85. Pag. 364.
ricka og Fridericia: Kong Kristian d. 4.'s egenhændige Breve. 5. 1883—85. Pag. 549.
lange: Kong Kristian d. 4.'s Historie. 1749. 4. Pag. 1422.
ricka og Fridericia: Kong Kristian d. 4.'s egenhændige Breve. 6. 1885—86. Pag. 194—96.
.entemesterregnskab 1648—49. (Rigsarkivet).
:olberg: Dannemarkes Riges Historie. Udg. 1856. III. Pag. 384—85.
iellandske Register 1649. (Rigsarkivet). Fol. 119—20.
iellandske Register 1650. (Rigsarkivet). Fol. 285—86.
iellandske Register 1653. (Rigsarkivet). Fol. 344.
Købenshavns Diplomatarium. 5. 1882. Pag. 385.
)anske Kongers Samling Nr. 155. (Rigsarkivet).
iellandske Register. 1661. (Rigsarkivet). Fol. 153
iellandske Register. 1661. (Rigsarkivet). Fol. 234.
iellandske Register. 1662. (Rigsarkivet). Fol. 341—42.

[16]) Siellandske Register. 1663. (Rigsarkivet). Fol. 397.
[17]) Personalhistorisk Tidsskrift. II. 3. 1888. Pag. 273, 280.
[18]) Danmarks Adels Aarbog. 1890. Pag. 165—83.
[19]) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 127—28.
Friis: Disciplene i Sorø Skole 1586—1623. 1879. Pag. 2.
Hans Mikkelsen: Ligprædiken over Klavs Daa. 1641.
[20]) Trap: Danmark. II. 1898. Pag. 521—22.
[21]) Friis-Edvardsen: En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstads gamle og nuværende Tilstand. 1759. Pag. 198.
[22]) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 133—34.
[23]) Hofmønsterskriverens Regnskaber. 1640—43. (Rigsarkivet).
[24]) Samlinger til jysk Historie og Topografi. I. 1866—67. Pag. 362.
[25]) Pontoppidan: Den danske Atlas. 4. 1768. Pag. 683.
[26]) Samlinger til jysk Historie og Topografi. 2. 1868—69. Pag. 36.
[27]) Siellandske Tegnelser. 1644. Fol. 158. (Rigsarkivet)
[28]) Siellandske Register. 1645. Fol. 382. (Rigsarkivet).
[29]) Københavns Diplomatarium. 5. 1882. Pag. 785.
[30]) Danmarks Adels Aarbog. 1890. Pag. 179.
Personalhistorisk Tidsskrift. 2. 1881. Pag. 115.
[31]) „Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, etc.“ 1753. Pag. 187.
[32]) Personalhisterisk Tidsskrift. II. 1. 1886. Pag. 219—20.
[33]) Trap: Danmark. II. 1898. Pag. 723—26.
Richardt og Becker: Prospekter af danske Herregaarde. III.
Kunstakademiets Opmaalingsarbejder. 1. Danske Herreborge fra det 16. Aarhundrede. 1904. Spalte 35—42. Tavle 283—35.

Illustreret Tidende for 16/11 1862. Pag. 51—52.
Beckett: Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark. 1896. Pag. 59—60.
Seyer Mahling Beyer: En antiqvarisk og statistisk Topographie over Egitslefmagle Sogn og Vester-Flakkeberg Herreds Pastorater etc: 1820. Pag. 137—63.
Burman-Becker: Efterretninger om de gamle Borge i Danmark og Hertugdømmerne. 1. Saml. 1830. Pag. 71—73.
Danske Samlinger etc. II. 5. 1876—77. Pag. 68—75.
Borreby-Arkivalierne. (Provinsarkivet).
Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 132—33.
Friis: Disciplene i Sorø Skole 1586—1623. 1879. Pag. 8.
Personalhistorisk Tidsskrift. II. 1881. Pag. 133.
Danske Samlinger etc. II. 3. Pag. 16.
Danmarks Adels Aarbog. 1890. Pag. 179.
Afregningsbog. 1655—63. Fol. 17. (Rigsarkivet).
Borreby-Arkivalierne. Jordebøger og Matrikuleks-trakter 1652—1866. (Provinsarkivet).
Vester-Flakkebjerg Herredsbog. Fol. 48—49. (Provinsarkivet).
Jydske Register. 1653. Fol. 146. (Rigsarkivet).
Jydske Register. 1655. Fol. 354. (Rigsarkivet).
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. II. 1868—69. Pag. 5—6.
Borreby-Arkivalierne; Jordebøger og Matrikuleks-trakten 1652—1866. (Provinsarkivet)
Pontoppidan: Den danske Atlas. 6. 1774. Pag. 270.
Magleby-Kirkebog 1658—1726. (Provinsarkivet).
Borreby-Arkivalierne; Forpagtninger m. m. (Provinsarkivet).
Siællandsfars Landstings Skiøde-Protocoll 1672—80. Nr. 6. Fol. 43—44. (Provinsarkivet).

[46]) Borreby-Arkivalierne; Adkomstdokumenter paa Borrebygaard og -gods. (Provinsarkivet). „Høyeste Rettes Dom Bog for Anno 1683". Tom. II. Fol. 195 ff. (Rigsarkivet).

[47]) Pontoppidan: Den danske Atlas. 4. 1768. Pag. 619—20.

[48]) Trap: Danmark. 4. 1901. Pag. 591. Samlinger til jydsk Historie og Topografi. III. 1870—71. Pag. 298.

[49]) Dansk biografisk Leksikon. 4. 1890. Pag. 129—30.

[50]) Dansk biografisk Leksikon. 2. 1888. Pag. 543—45. Samlinger til den danske Medicinalhistorie. 1. 1835. Pag. 152—90.

[51]) Holberg: Dannemarkes Riges Historie. III. Pag. 690.

[52]) Danske Samlinger etc. II. 1. 1871—72. Pag. 203.

[53]) Sorbière: Relation d'un voyage en Angleterre. 1666. Pag. 148.

[54]) Voyages de Monconys. 1665. II. Pag. 135 ff.

[55]) Olaus Borrichius: Itinerarium .v. l. (Kgl. Bibliotek).

[56]) Thomas Bartholin: Epistolae medicinales. .v.l.

[57]) Rostgaard: Deliciæ poetarum danor. T. II. Pag. 461—66.

[58]) Anders Bording: Danske Mercurius. 1/11 1667.

[59]) Bering-Liisberg: Kunstkammeret 1897. Pag. 86.

[60]) Afregninger XIV. (Rigsarkivet).

[61]) Kiøbenhaffn Slotts Inventarium. 1673. (Rigsarkivet).

[62]) Anders Bording: Danske Mercurius. 1/5. 1668.

[63]) Resens haandskrevne Atlas, Grundtegning af København 1674.

[64]) Siellandske Tegnelser 1668—69. (Rigsarkivet).

[65]) Anders Bording: Danske Mercurius 1/3 1668.

[66]) Birket Smith: Johan Monrads Selvbiografi. 1888. Pag. 75—76.

[67]) Burrhi epistolæ ad Th. Bartholinum. 1669.

[68]) Major: Genius errans. 1669. Navnl. Kap. 16, 17 og 35.
[69]) Siellandske Tegnelser. 1668. (Rigsarkivet). Fol. 435.
[70]) Siellandske Tegnelser. 1669. (Rigsarkivet). Fol. 554.
[71]) Molbech: Uddrag af Biskop Jens Bircheroeds Dagbøger. 1846. Pag. 126—27.
[72]) Siellandsk Register 1670. Fol. 2—3. (Rigsarkivet).
[73]) Siellandske Tegnelser 1670. Fol. 306. (Rigsarkivet).
[74]) Siellandske Tegnelser 1670. Fol. 342. (Rigsarkivet).
[75]) Pontoppidan: Origines hafnienses. 1760. Pag. 371.
[76]) Anders Bording: Danske Mercurius $^{1}/_{10}$ 1670.
[77]) Anders Bording: Danske Mercurius $^{1}/_{2}$ 1673.
[78]) Siellandske Register. 1680. (Rigsarkivet). Fol. 393.
[79]) Vedlagt „Siell. Register“ 1679—80. (Rigsarkivet.)
[80]) Danske Samlinger ect. II. 5. 1876—77. Pag 38.

Kaspar Herbachs Billede er fremstillet efter et Maleri i Frederiksborgsamlingen, Borris efter et Kobberstik paa det kgl. Bibliothek.

